

”הצימצום” – כשורש לתפיסות רוחניות וחברתיות שוונות ביהדות

ביאור שורש ההבדל בין החסידות, הקבלה המעשית והעולם הליטאי

ראשי פרקים

חלק א

הקדמה

1. הצגת הצמצום
2. הצגת המחלוקת – הצמצום כפשוטו או לא כפשוטו
3. הצמצום ”לא כפשוטו” – ביאור שיטת ”נפש החיים” ו”ליקוטי תורה”
4. הצמצום כפשוטו – ביאור שיטת הרב עמנואל חי ריקי, בעל ה”משנת חסידים” ו”יושר לבב”.
5. הרב קוק – תפיסות חיים שונות הנובעות מפרשנות בצמצום – העולם מואר ומלא טוב או עולם עצב ומושרש ברע
6. שיטת ר נחמן מברסלב לצמצום – הצמצום עניינו רק לבושים.
7. שיטת הרמח”ל לביאור הצימצום.

חלק ב

8. הצמצום כשורש להבדל בין החסידות למתנגדים
 9. ”דביקות” – העלאת ניצוצות – תפיסת החסידים מול המתנגדים
 10. מרכזיותו של הצדיק בחסידות מול הת”ח
 11. הבדלים מעשיים בעבודה הרוחנית בחיי היומיום של כל יהודי – בין החסידים והמתנגדים
 12. ”תורה לשמה” החסידות מול ”נפש החיים”
- סוף דבר

חלק א

הקדמה

בתוך עם ישראל ישנן תנועות רבות וגישות שונות בדרכי עבודת ה'. אותן גישות שונות, מהוות בתוך עם ישראל בסיס לזרמים שונים בתוך התפיסה הדתית, ואפילו הפכו עם השנים לזרמים חברתיים שונים. ההבדל בתפיסה המחשבתית ביחס שבין הבורא לבינינו, מהווה לא רק מבט השקפתי, רוחני, אלא הפך עם השנים להבדל במטרות החיים, הבדל בשאיפות ואפילו להבדל בין הזרמים החברתיים. הדבר מתבטא כיום לא רק בהשקפה ובתפיסה אלא אפילו בצורות הלבוש ובשיוך החברתי. במאמר שלנו ננסה לעמוד על שורש אחד בעולם הרוח, שהיווה אולי את השורש הכי יסודי שממנו יצאו אותן תפיסות ומחלוקות שהפכו לזרמים שונים ותנועות חברתיות.

1. הצגת הצמצום

ככל שיותר ניגע בשורש הבריאה, כך נבין יותר את תפקידה ומהותה של הבריאה. אחת הנקודות המרכזיות של תורת הסוד היא לבאר לנו ולגלות לנו מה התחולל בראשית הבריאה, אלו תהליכים חולל הבורא קודם בריאת העולם. גילויים אלו שחשפו גדולי חכמי תורת הסוד ובראשם רבנו האר"י הקדוש, לא רק מלמדים אותנו מה קרה בעבר, אלא בעיקר מלמדים אותנו מתוך העבר מה מטרותינו בהווה, מהן מטרות הבריאה, מהי עבודת האדם בתיקון העולם וכן ביחס לעתיד, מה צופן לנו העתיד, ולהיכן שואפים ומתקדמים האדם והעולם.

בספרו הגדול עץ חיים מבאר רבנו האר"י מה קורה בתחילת הכול:
שער העיגולים דרוש אדם קדמון:

"דע כי תחילת הכל היה כל המציאות אור פשוט ונקרא אין סוף, לא היה שם שום חלל ושום אויר פנוי, אלא הכל היה אור האין סוף וכשעלה ברצונו הפשוט להאציל הנאצלים... ואז צמצם עצמו באמצע האור שלו בנקודת

המרכז אמצעית שבו, ושם צמצם עצמו אל הצדדין והסביבות ונשאר חלל בנתיים, זה היה צמצום הראשון של המאציל העליון וזה מקום החלל הוא עגול בהשוואה אחת מכל צדדיו, עד שנמצא עולם האצילות וכל העולמות נתונים תוך החלל הזה ואור האין סוף מקיפו בשוה מכל צדדיו".

" והנה כאשר צמצם עצמו אז דרך צד אחד מן החלל העגול הזה המשיך אור, דרך קו אחר ישר, דק כעין צנור אחד, אור הנמשך מהאין סוף אל תוך החלל הזה...".

רבנו האר"י מבאר שקודם בריאת העולם, קודם כל הבריאה כולה, "היה הכול מלא אור פשוט ונקרא אין סוף", דהיינו ההוויה כולה הייתה במציאות שונה מהיום. כיום יש הרבה ברואים אין ספור יצורים, אין סוף בעלי חיים וכולם בעלי גבול מידה ונפרדות.

קודם הכול, לפני כל הברואים, בהוויה שיש בה רק את הנהגת הבורא בלי ברואים, הכול מלא באור פשוט אין סופי, ההוויה כולה היא מציאות שונה בתכלית, הכול מלא אור מאיתו יתברך, הכול אין סופי בלי שום מציאות מוגבלת.

הבורא גילה מעצמו את האין סוף אך עדיין לא נתן ביטוי לסוף, ובמציאות כזו שיש בהוויה רק את הגילוי של האור האין סופי, לכאורה לא ניתן לברוא עולם. (יש להדגיש שאנו מדברים רק על הנהגותיו של הבורא, על אורו ונוכחותו, אך לא על הבורא בכבודו ובעצמו, שהרי ביחס אליו ממש, לא ניתן לדבר כלל וכלל בשום צורה. על עצמותו של הבורא אי אפשר לדבר ואף אסור לדבר, אך על הנהגותיו ואורו האין סופי הממלא את ההוויה אפשר ואף מצווה לדבר).

אור האין סוף הינו מימד אלוקי, מימד לא מוגבל, "אין סוף". נוכחותו של הבורא ממלאת את הכול, את האין סוף, ולכאורה במימד זה אין שום מקום לכלום.

כיצד יתכן לברוא נברא כאשר כל ההוויה כולה הינה מימד אלוקי של בורא? כיצד ניתן לברוא דבר בעל גבול ומידה, כאשר הכול הוא אין סופי ואין כל שום גבול ומידה?

לכן מפרט רבנו האר"י, "צמצם המאציל את עצמו אל הצדדים ונשאר חלל

בינתיים", דהיינו הבורא מפנה ומצמצם כביכול את המימד האין סופי מאזור מסוים, ובאותו איזור חדש שכעת אין בו אור אין סופי – באותה מציאות חדשה שחלולה וריקנית מעצמותו של הבורא, מאין סופיתו, ניתן לברוא ברואים בעלי גבול ומידה וסוף: "עד שנמצא עולם האצילות וכל העולמות נתונים תוך החלל הזה".

דהיינו, כל המושג של בעלי גבול, ממלאכים (שגם הם מוגבלים ביחס לבורא והם אינם אין סופיים) ועד בני האדם והלאה, כולם נמצאים רק בתוך החלל, החלול מהאור האין סופי.

"והאור האין סוף מקיפו בשווה (לחלל) מכל הצדדים", דהיינו כל הנבראים, כל בעלי הגבול יכולים להתקיים רק במציאות החדשה החלולה מהנוכחות האלוקית האין סופית. רק כך, יש מושג קיים ועומד של גבול ומידה, ומסביב למציאות המוגבלת הזאת האור האין סופי שהוזז וצומצם לצדדים עומד וקיים מסביב.

2. הצגת המחלוקת – הצמצום כפשוטו או לא כפשוטו

דברי רבנו האר"י מצריכים ביאור רב, אין ספק שהדברים עליונים מאוד, נוגעים בראשית התחוללות ההווה, וכל תפישה והבנה בצמצום תיצור השלכות רבות, תיצור מגמות שונות לעולם.

נחלקו גדולי המקובלים ובעלי תורת הסוד איך להבין את דברי האר"י ביחס לצמצום.

דהיינו האם דברי האר"י הם כפשוטם, ואכן הסתלק האור מהעולם – או שכל דברי האר"י הם משל ומליצה וצריך להבין את הנמשל.

הצמצום לא כפשוטו:

שומר אמונים הקדמון (רבי יוסף בן עמנואל אירגאס – ויכוח שני):

"איתא בזוהר חדש ובתיקונים: "דלית אתר דלאו איהו תמן לעילא עד אין סוף ולתתא עד אין תכלית ולכל סטרא", ואם הצמצום הוא כפשוטו, הרי יש מקום דלאו איהו תמן!?"

בעל ה"שומר אמונים" טוען, שאי אפשר להבין את דברי רבנו האר"י

כפשוטם. אם נתפוס שהאור האלוקי צומצם כפשוטו מהחלל בו נבראנו, לסבר את האוזן – אם הדבר דומה לבלון מלא אוויר, שנמצא בלב ים והמים עוטפים את הבלון מכל צדדיו ואינם נכנסים לתוכו, יוצא אם כן שאין מים בבלון. אצלנו, בנמשל, יצא איפה, שאין אור אין סופי – אין נוכחות אלוקית בתוך החלל שהוא הבסיס להווייה שלנו.

לדעת ה"שומר אמונים" אי אפשר להבין כך בדברי האר", שהרי קיימא לן "דלית אתר דלאו איהו תמן" פירוש, אין מקום שאין הוא הבורא שם, אין שום מציאות ושום אפשרות שהנוכחות האלוקית לא תהיה שם ולכן ברור שדברי האר"י אינם כפשוטם.

גם "בעל התניא" תוקף בחריפות את ההבנה הפשוטה באר".

תניא שער היחוד והאמונה פרק ז:

"והנה מכאן יש להבין שגגת מקצת חכמים בעיניהם, ה' יכפר בעדם ששגו וטעו בעיונם בכתבי האריז"ל והבינו עניין הצמצום המוזכר שם כפשוטו, שהקב"ה סילק עצמו ומהותו ח"ו מעוה"ז, רק שמשגיח מלמעלה בהשגחה פרטית על כל היצורים כולם אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. והנה מלבד שאי אפשר כלל לומר עניין הצמצום כפשוטו, שהוא ממקרי הגוף על הקדוש ברוך הוא, הנבדל מהם ריבוא רבבות הבדלות עד אין קץ, אף גם זאת לא בדעת ידברו, מאחר שהם מאמינים בני מאמינים שהקב"ה יודע כל היצורים שבעוה"ז השפל ומשגיח עליהם וע"כ אין ידיעתו אותם מוסיפה בו ריבוי וחידוש, מפני שיודע הכול בידיעת עצמו, הרי כביכול מהותו ועצמותו ודעתו הכול אחד, וז"ש בתקונים תיקון נ"ז דלית אתר פנוי מיניה לא בעילאין ולא בתתאין".

"והנה מלבד שא"א כלל לומר עניין הצמצום כפשוטו, שהוא ממקרה הגוף על הקב"ה, הנבדל מהם ריבוא רבבות הבדלות עד אין קץ".

בעל התניא טוען, הכיצד אפשר להבין בכלל שהאור האין סופי עובר תנועות ושינויים? הרי הוא אין סופי! וכיוון שכך, כל דבר שהוא אין סופי, אי אפשר לצמצמו או להגבילו, וכיצד ניתן לומר שהאור הזה, שהוא אין סופי, זז וצומצם למקום מסוים? שאיננו נמצא באזור מסוים?

אם תאמר כך, הרי הפכת את המושג אין סוף למושג בעל גבול וחיסרון, כמו

הממד והמציאות של בעלי הגוף, בעלי הגבול, והרי אמרנו שהאור הוא אלוקי ולא אנושי.

ועוד טוען:

"אף גם זאת לא בדעת ידברו, מאחר שהם מאמינים בני מאמינים שהקב"ה יודע כל היצורים שבעולם הזה השפל ומשגיח עליהם. אבל הקב"ה דכתיב ביה "כי לא מחשבותיי מחשבותיכם", מחשבתו וידיעתו שיודע כל הנבראים מקפת כל נברא ונברא בפועל ממש, שהרי הוא חיותו והתהוותו מאין ליש בפועל ממש. כי מקור החיות הוא רוח פיו של הקב"ה".

בעל התניא מוסיף עוד קושיא, מדוע אי אפשר להבין שהצמצום כפשוטו: שהרי השורש לכל החיות וההתהוות של כל נברא הוא רוח פיו של הקב"ה. המושג חיות לדעת בעל התניא, הוא אלוקי, הדבר שהופך אותנו מאין ליש, הדבר שנותן לנו חיות, שמחה, אנרגיה, חשיבה, הוא דבר אלוקי. "רוח פיו יתברך", ללא אור אלוקי לא יהיו בעולם חיים (עד היום לא הצליחו בשום מקום בעולם לייצר חיים יש מאין, והסיבה לכך ששום מדען או ממציא לא יכול ליצור חיים, כי המושג חיים וחיות הוא מושג אלוקי ולא אנושי, יש מאין ולא יש מיש). ובתפיסה זו, לא רק שאי אפשר לומר שהצמצום כפשוטו, וכאלו ההווה שלנו נעדרת אור אלוקי אלא ההיפך הוא הנכון. הנוכחות האלוקית והאור האין סופי עוטפים ונמצאים בכל יצור ונברא, בכל מקום ובכל זמן, ורק על ידי זה יש לבריות חיות והווה.

ואם כן, כיצד ניתן להבין את הצמצום כפשוטו?! שישנה מציאות של חיים ללא גרעין אלוקי? לכן ודאי שהצמצום אינו כפשוטו ודברי האר"י צריכים עיון וביאור, בעל התניא לא רק שולל את התפישה שהצמצום כפשוטו, אלא גם כותב "שגגת קצת חכמים בעיניהם, ה' יכפר בעדם". דהיינו לשיטתו, הבנת הצמצום כפשוטו היא חטא והגשמת הבורא, הפיכת המימד האלוקי למימד בעל גבול ומידה, הבנה זו היא חטא, ממש מצריכה תשובה וכפרה ולא רק טעות וטיפשות.

הדברים מאוד חריפים ונוקבים .

3. הצמצום "לא כפשוטו" - ביאור שיטת "נפש החיים" ו"ליקוטי

תורה"

ראינו לעיל, שלדעת הרבה מן החכמים וודאי שאין הצמצום המתואר בדברי האר"י כפשוטו. לטענה זו מתווסף גם נפש החיים, תלמידו הגדול של הגאון מווילנא.

נפש החיים פ"ז:

"מודעת זאת, שכל דברי האר"י ז"ל בנסתרות - משל הם. ופנימיות עניין הצמצום. כי באור מילת צמצום כאן אינו לשון סילוק והעתק ממקום למקום, להתכנס ולהתחבר עצמו אל עצמו כביכול, להמציא מקום פנוי חלילה ח"ו, אלא כעין שאמרו "וצמצמה פניה ולא ראתה מלך". שפירושו שם לשון הסתר וכיסוי, כן כאן מילת צמצום, היינו הסתר וכיסוי, והכוונה שאחדותו יתברך שמו בבחינת עצמותו, הממלא כל עלמין ומצומצם ומוסתר מכל השגתנו, וכעניין "אכן אתה א-ל מסתתר" (ישעיה מ', ה')."

"נפש החיים" מבאר בדברי האר"י ז"ל, שהבורא לא צמצם את אורו באמת, משום שמצידו יתברך הכול אחד, אין תנועות או שינויים, והאמת היא שעצמותו ונוכחותו של הבורא ממלאת את כל העולמות כולם.

"אתה הוא אחד קודם שנברא העולם ואתה הוא אחד לאחר שנברא העולם". משפט זה שאנו אומרים לאחר קריאת שמע (בקורבנות) מציג את מציאות הבורא. מצדו יתברך, לא השתנה כלום בין לפני הבריאה ובין לאחריה, הוא נמצא ונוכח בהווה, אחרי הצמצום כמו לפני הצמצום, שהרי הוא אין סופי וממילא אין שום שינוי המשפיע עליו.

לדעת "נפש החיים", הצמצום עליו דיבר האר"י הינו מצד הנבראים והשגתם. המבט האין סופי של הנבראים צומצם - הפך מוסתר מהשגתנו. מה שכתב האר"י שהאור צומצם ונוצר חלל פנוי - הדברים הינם אך ורק משל, והנמשל הוא שהמבט האנושי, מצד הנבראים, הוא שיש כביכול מציאות חלולה מנוכחותו יתברך והעולם הזה מסתיר מעינינו את נוכחותו של הבורא.

אנו כבני אדם נולדים לתפישה שהעולם ריק מהאור האין סופי. זאת אומרת שהחלל הוא בנו, הצמצום הינו בתפיסתנו ולא חלילה בבורא או באורו האין

סופי.

ממשיך "נפש החיים" ומבאר, שזהו ההבדל בין הפסוק "שמע ישראל", לבין "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד":

"וזהו עניין שפסוק ראשון נקרא בזוהר "ייחודא עילאה", וברוך שם כבוד מלכותו, נקרא "ייחודא תתאה", שעניין ייחוד פסוק ראשון בתיבת אחד, היינו לכוון שאדון יחיד ב"ה הוא אחד בכל העולמות, והבריות כולם אחדות פשוט כמשמעו ואין עוד מלבדו. אחר זה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (ייחודא תתאה), שהכוונה היא על הבחינה שמצד השגתנו, שמתראה מציאות עולמות ובריות מחודשים".

בפסוק הראשון של ק"ש - "ייחודא עילאה" - ייחוד ומבט עליון, מציאות העולמות מצד המבט העליון אלוקי, הכול מלא מאורו יתברך, לא היה ולא תהיה שום אפשרות לשום צמצום באור האלוקי. הכול אחד, האור האלוקי מזין ומחייה את כל ההוויה כולה על כל הפרטים שבה. "שמע ישראל, ה' אלוקינו - ה' אחד", הכול מקבל חיות מהאור האין סופי של הבורא.

בפסוק השני - "ייחודא תתאה" - מבט תחתון, העולמות מצד מבט הנבראים, יש צמצום ויש חלל לפי ראות עינינו, אין אנו רואים את הנוכחות האלוקית בכל עניין ומצב. "ברוך שם כבוד מלכותו" - אנו רואים רק את כבוד מלכותו. כמשל מלך ונתיניו - האנשים הפשוטים אינם רואים את המלך, אלא רק לפרקים ולעיתים רחוקות. וכך גם אנחנו, איננו רואים את האור האין סופי כמות שהוא באין סופיותו, בכל מקום ובכל זמן, אלא רק מידי פעם, לפרקים, בעולם שמלא העלם ונפרדות.

שני מבטים שונים, המבט האלוקי האין סופי, ומולו מנגד, המבט של הנבראים של ההעלם והנפרדות, כתוצאה מהצמצום.

האדמו"ר הזקן התייחס גם הוא לנושא (תורה אור י"ד, ב'):

"והנה הצמצום היה באור האין סוף, שהאור נכלל במאור. כי לפי שאין העולמות יכולים לקבל גילוי אור אין סוף, כמו שהוא בעצמותו, והיו בטלים במציאות ממש, לכך צמצם האור שיוכלל במאור - להיות רק בכוח ולא בפועל.

אבל במאור שהוא האין סוף עצמו, לא שייך בו לא צמצום ולא העלם ח"ו,

אדרבא, המאור הינו בהתגלות. לכן, אפילו תינוקות יודעים שיש אלוהים מצוי, אף שאין בהם השגה ותפיסה איך מה ולמה, לפי שאין בהם גילוי של האור. המאור עצמו ממש נמצא למטה כמו למעלה, ולכן נקרא צמצום זה מקום פנוי וחלל שאין בו אור והתגלות, אלא המאור נשאר בכוח. וכמשל הנפש, שבבואה לגוף, נראה גילוי החיות שבה שמחיה את הגוף, אבל קודם בואו לגוף, אע"פ שיש בה כוח להחיות את הגוף, מ"מ החיות בכוח ולא בפועל. וכמו איש חכם שבעידנא דלא עסיק (בחוכמתו) – הרי חוכמתו רק בכוח הנפש, דהיינו שיש בכוחו להשכיל אם יעסוק בהשכלה, אבל לא באה לידי גילוי מכוח אל הפועל".

ביאור: האדמו"ר הזקן, "בעל התניא", הולך גם הוא כשיטת בעל "נפש החיים" שהצמצום אינו כפשוטו, כמו שכותב שבמאור שהוא האין סוף עצמו לא שייך כלל צמצום ח"ו.

האדמו"ר הזקן מחלק בין המושגים אור אין סוף, בהדגשת האור, לבין המאור שהוא האין סוף. כוונתו היא לחלק בין המציאות הפוטנציאלית שהיא רק בכוח – "מאור", לבין המציאות הגלויה בפועל, שהיא אור האין סוף (אור מאין סוף, לא האין סוף עצמו).

האין סוף נמצא אחרי הצמצום כמו לפניו, רק שעבר ממצב של בפועל למצב של בכוח, האור האלוקי נמצא בכל הבריות, אלא שאחר הצמצום הוא קיים בהם בכוח, בפוטנציאל, למרות שאינו בפועל, בהבנה ובתפישה.

דהיינו, מצד האין סוף עצמו אין כלל שינוי, אפילו תינוקות קטנים יודעים שיש מציאות של בורא לעולם בגלל המאור, הקיים ונמצא בכל מקום ומשפיע אפילו עליהם. מה שצומצם זוהי התפיסה וההבנה בכלים האנושיים.

לטענתנו, הסיבה לזה שיש לתינוקות קטנים אמונה וזה למרות שאינם בעלי שכל והבנה, זה בגלל שהמאור, האור האין סופי נמצא גם בהם, בכוח, בפנימיותם מעצם קיומם. מכל מקום, מצד התפיסה בפועל, אם נשאל אותם על אותה אמונה המפעמת בליבם לא ידעו להסביר ולבאר את אמונתם. אמונתם היא בכוח אך לא בפועל, מולדת אך לא מובנת, ברור להם שהם מאמינים, למרות שאינם יודעים להסביר על כך מאומה.

האין סוף קיים בכל מקום אבל רק בכוח ולא בפועל, כמו אדם חכם שתמיד

טמון בו פוטנציאל החוכמה, אבל אם לא יחדד את שכלו ולא יפעילו, חוכמתו תישאר לעד בכוח ולא תתגלה כלפי חוץ.

כך הוא עניין הצמצום, אין חלילה סילוק לנוכחות האלוהית האין סופית, אלא רק התהפכות המציאות, מגלויה, מורגשת ונראית למציאות נסתרת-טמונה. הצמצום אינו ח"ו כפשוטו במאציל, אלא רק בתפיסתו ובנקודת מבטו של הנאצל (על ההבדלים הרבים בין "נפש החיים" לאדמו"ר הזקן נרחיב בע"ה בחלקו השני של המאמר).

4. הצמצום כפשוטו - ביאור שיטת הרב עמנואל חי ריקי, בעל ה"משנת חסידים" ו"יושר לבב":

עד עתה, ראינו את חכמי הסוד, המבארים שהצמצום אינו כפשוטו. ישנם רבים בשיטתם, אך כעת נציג את השיטה ההפוכה.

"יושר לבב" (אותיות ג'-י"ב):

"ומשורשי עניינים אלו למדנו כי החס על כבוד קונו צריך להעלות על ליבו מחשבת צמצום זה כפשוטו, לבל יפגום בכבודו, בחשבו שעצמותו נמצא גם בגשמיים השפלים הבלתי נכבדים ואף בנבזים ח"ו. לכן אני חושש כלל ועיקר להשיב לאשר רצו להוכיח בחקירתם שהצמצום אינו כפשוטו. כי מה מועיל חקירתנו בדבר שאין לנו יודעים אם שייך לומר בו. וכל שכן שלא ידענו מהותו.

ואני סובר לא מדעתי לבד, אלא ע"פ קבלת האר"י ז"ל שהוא כפשוטו אף כי לא נעדר כח הסיבה הראשונה לברוא העולמות אם היה רוצה בלי שצמצם לא עצמותו ולא כוחו... אלא כי מתיישב יותר על ליבי לומר שהוא כפשוטו ושהשגחתו היא הממלאת מקום הצמצום בדקדוק עצום, וזהו מה שאמרו בתיקונים: "לית את פנוי מינה העליונים והתחתונים". משנאמר שאינו כפשוטו, ונמעט בכבודו יתעלה באומרנו שעצמותו נמצא בינינו אף במקומות הבלתי ראויים לו, וכמו שכתבתי בפ"ב שאינו נעדר כבוד שנאמר שהמלך משגיח מחלונו דבר לכלוך, כמו שהוא העדר כבוד שנאמר ח"ו שהמלך עצמו בתוכו."

דעתו של בעל ה"יושר לבב", המקובל הגדול הרב עמנואל חי ריקי, היא שלא

יתכן לומר שהצמצום אינו כפשוטו. שהרי למ"ד שהצמצום לא כפשוטו, שהצמצום הוא בנו, נבראים, ולא במאציל, לא באין סוף. יצא איפה שמציאותו של האין סוף של המאציל היא בכל מקום, דהיינו אף במקומות השפלים והנבזים.

לדעת בעל ה"יושר לבב", הרי זה מיעוט בכבודו יתברך לומר שעצמותו נמצאת אף בדבר הלכלוך. ולכן חובה לומר שעצמותו ואורו יתברך באמת צומצמו בפועל, ובמציאות של נבראים בעלי גבול, שיש בה גם מציאות של טומאה ולכלוך שם אין אורו יתברך נמצא.

הצמצום אכן כפשוטו. המציאות שלנו הינה מקום חלול, בו האור האין סופי אינו מצוי.

חובה להדגיש, שגם לדעתו של מ"ד הצמצום כפשוטו, אין הכוונה חלילה שהבורא עזב את עולמנו, שהרי כבר כתב הרב, "שהכתוב בתיקונים" לית אתר פנויה מיניה" – הכוונה שאין מקום פנוי **מהשגחתו** יתברך", השגחת הבורא הינה בכל העולמות כולם ואף במקום החלל, השגחתו קיימת אבל לא מציאותו, (השגחה פרטית היא אחת מיסודות האמונה היהודית המרכזיים, ואין חולק עליה). אז אמנם השגחתו נמצאת בכל מקום, וזה מחמת הקו הדקיק שנכנס מהאין סוף לחלל, אך לא מציאותו או אורו האין סופי.

לטענת הרב, ישנו הבדל גדול בין האמירה שהמלך משגיח מחלוננו דבר הלכלוך, לבין האמירה שהמלך עצמו בתוך הלכלוך. בעצם, טענתו של הרב עמנואל היא שהבורא משגיח על כל מציאות אפשרית, אפילו על המציאות השפלות. אך יש הבדל גדול בין לומר שהבורא משגיח על דבר הלכלוך לבין הטענה שהוא בעצמו הלכלוך ח"ו (שזה בעצם מה שיוצא למ"ד שהצמצום לא כפשוטו – האור לא צומצם כלל, הוא קיים גם במציאות המוגבלות ובמקומות המלוכלכים).

התפיסה של בעל השיטה, שהצמצום כפשוטו היא, שהבורא לא נמצא בעולמנו אלא נמצא הוא מעל לעולמינו ומשגיח משם עלינו בפרטיות.

הרב עמנואל מוסיף עוד טענה, שבאמת אנו כלל לא מבינים בעניינים אלו. שהרי, מה תועיל החקירה השכלית והבירור האנושי, בדברים שהם מעל לתפיסה האנושית? וכיוון שכך, בגלל שאנו כה מוגבלים בעניינים אין סופיים אלו, דעתנו לא תופשת מקום, ולכן עלינו להיצמד לכתוב בכתבי האר"י ז"ל, ולא

לנסות לחשוב שביכולתנו לפרשם בצורה הסותרת את פשט הדברים. לגבי הטענה של מ"ד לא כפשוטו – הכיצד ניתן לטעון גבולות ומוגבלות באור האין סופי, דהיינו כיצד ניתן לומר שהאור האין סופי לא יכול להופיע בעולם מוגבל (שכך הרי יוצא למ"ד צמצום כפשוטו), עונה הרב עמנואל:

"וכי תימא דגם החושבו כפשוטו נמי לא חס על כבוד קונו, כי נותן תמונה בו ברעיונו (פירוש: יוצר גבול באין סוף) ובאמיתות אינו כן, ובכל עת שירצה יכול למלאות עוד מקום הצמצום ולהחזירו לאיתנו".

דהיינו, צמצום האור קודם יצירת החלל לצורך בריאת העולמות, הינו מתוקף רצון המאציל, ולא מחמת חוסר ביכולתו ח"ו לברוא עולם ללא הצמצום, ובאמת אין סוף ב"ה יכול לברוא העולמות עם או בלי הצמצום, והוא זה שבחר לברוא העולמות עם צמצום.

לסיכום, יוצא שלשיטתו של הרב עמנואל הצמצום הוא כפשוטו, המציאות של הברואים הינה בתוך מציאות חלולה הריקה מהאין סוף. הבורא משגיח בפרטיות על עולמנו ועלינו, אך הוא אינו בתוך עולמנו כי אם מעליו.

5. הרב קוק – תפיסות חיים שונות הנובעות מפרשנות בצמצום – העולם מואר ומלא טוב או עולם עצב ומושרש ברע

עד עתה ראינו מחלוקת אדירה ביחס לדברי האר"י בעניין הצמצום – האם הצמצום כפשוטו ולכן עולמינו חלול מנוכחות הבורא ורק השגחתו כאן, או שהצמצום אינו כפשוטו – האור האלוקי האין סופי נמצא תמיד, בכל מקום ובכל עניין ומצב ורק מבטינו ותפיסתנו היא זאת שצומצמה, החיסרון והצמצום הוא בנו ולא בנוכחות המציאות האלוקית.

המחלוקת הנ"ל אינה רק נקודתית, היא בעצם שורש לתפיסות עולם אדירות ושונות ביחס לעולם ולחיים. אמרנו לעיל שככל שמחלוקת נוגעת בנקודה יותר עליונה ושורשית, כך ההשלכות של אותה מחלוקת יותר גדולות, אדירות ומסועפות.

ההבנה השונה בפרשנות הצמצום יוצר יחס שונה לחיים כולם, איך לראות את החיים ואת העולם.

הרב קוק אורות הקודש ח"א עה:

"הקבלה המעשית רואה את הכול במציאות, יש בה הרבה שמחה מצד הגודל היופי... אמנם יש בה גם כן הרבה עצבות ונטיות סיגופיות מצד הרע, הזוהמה והטומאה שהאדם מלופף בה בעוונותיו ובעוונות אבותיו, עוונות העולם וחטאי העולמות בנטיית רצונם המוגבל, הציור להתנשא ולבטל את כל הרע והחיסרון לא יוכל לשנות את המציאות, על כן היא מלאה כובד ראש".

"הקבלה העיונית היא האידיאלית, שביותר נתבארה בחסידות החדשה של הדורות הסמוכים, היא מבארת את הכול באופן ציורי, הטוב הוא המוחלט העומד והרע אינו כי אם דמיוני. אם כן יש בבירור הדעת והגברת הרוח להפוך הכול לטוב ואין מקום לעצבונות רק שמחה ורוממות נשמה צריך למלא את הכול.

דברי הרב קוק שופכים אור אדיר על ההבדלים ההשקפתיים והמבט השונה על החיים הנובעים מהמחלוקת בהבנת הצמצום. ראשית, הרב קוק מנגד את שתי התפיסות שהובאו לעיל, הוא קורא להן "הקבלה המעשית" מול "הקבלה העיונית". לגבי האחרונה, הקבלה העיונית, הוא גם כותב שמבארת את הכול באופן ציורי דהיינו, כאן הוא מתייחס למי שרואה את דברי האר"י בעניין הצמצום שאינם כפשוטם והכול הוא בעצם ציור ולא מציאות מעשית, דהיינו צמצום אור האינסוף שכתב האר"י הוא לא היה באופן מעשי שכאילו אור האינסוף סולק בפועל חלילה אלא כל דברי האר"י הם ציור למשהו אחר, כמו משל.

לתפיסה זו הוא קורא הקבלה העיונית, כי אם הדברים אינם כפשוטם והצמצום הוא רק ציור למשהו אחר, ממילא עלינו לעיין ולהבין מהו הנמשל המתחבא בציור, במשל, לכן שמה הוא "הקבלה העיונית".

תנועת החסידות כולה כך תפסה בצמצום. כך ראינו וכך נראה גם בהמשך. "הקבלה המעשית" – היא בעצם התפיסה של חכמי הקבלה שראו את דברי האר"י כפשוטם – הצמצום קרה באופן מעשי פשוט וכל דברי האר"י, אינם צריכים עיון, פרשנות וביאור אלא הם קרו כפשוטם באופן מעשי. (אין הכוונה כאן לקבלה מעשית שפועלים דברים בעולם ע"י שמות והשבעות, שהרי הרב

מנגד אותה לקבלה העיונית. ההבדל הוא בתפיסות המחשבתיות, וגם הקבלה המעשית היא סוג של תפיסה מחשבתית).

“הקבלה המעשית רואה את הכול במציאות אמנם יש בה גם הרבה עצבות ונטיית סיגופיות מצד הרע והזוהמה... וחסאי העולמות בנטיית רצונם המוגבל...”

ראינו לעיל שתפיסתו של הרב עמנואל חי ריקי בעל יושר לבב היא, שאכן הבורא לא נמצא בעולם, רק השגחתו ולא אורו ונוכחותו.

וודאי שתפיסה כזו יוצרת מבט שהעולם שלנו הוא חלול – אין בו טוב מוחלט! שהר אם הבורא, שהוא שורש הטוב, שורש הטוהר ושורש השלמות, נעדר מעולמנו ולא נמצא בתוכנו, הרי וודאי שהעולם ביסודו ובשורשו חלול ואין בו שלמות, טוב וטוהר בצורה מושלמת.

מבט זה יוצר ממש עצבות! כי בתפיסה זו, המציאות בשרשה בנויה על מציאות חסרה ומושללת מטוב אינסופי וממילא כמה שנפעל, כמה שנתקן, כמה שנפיץ אור, כמה שנעשה, לא נוכל לפעול ולגאול את המציאות ולהפכה למושלמת שאין בה רע וכולה טוב, שהרי ביסודה היא חסרה, ביסודה היא משוללת מהטוב הטמון באור האין סופי.

“הציור להתנשא ולבטל את כל הרע והחיסרון לא יוכל לשנות את המציאות”

תפיסה זו, לא רק יוצרת עצבות ביחס לחיים, אלא היא גם יוצרת נטיות סיגופיות, דהיינו כיוון שהעולם ביסודו חלול – כיוון שהעולם ביסודו חסר שלמות ולעולם לא נצליח לבטל לבד את כל הרע והחיסרון, ממילא נוצרת נטייה לפרוש מהעולם, לפרוש מהעולם שאינו שלם! הרב קוק יוצר קשר בין נטיות סיגופיות מהחיים, לבין התפיסה שהעולם מושרש ברע וזוהמה. הרע בעולם הוא שורשי ומוחלט ואינו רק פרי יצירת האנוש.

הדברים ממש קשים וממש לא שגרתיים לתפיסות המצויות בקרבנו, אך הדברים מפורשים בכתבי הרב קוק ובצורה יותר ברורה בכתבי הרב עמנואל חי ריקי.

“אמר רבי יצחק, כתיב “מעונה אלוקי קדם” אין אנו יודעים אם הקדוש

ברוך הוא מעונו של עולם, או אם העולם מעונו... " ואם כן זהו פירוש המאמר, אין אנו יודעים ע"י החקירה, אם הקדוש ברוך הוא שהוא הסיבה הראשונה, מקומו של עולם ויהיה הצמצום כפשוטו או אם העולם מקומו ויהיה הצמצום שלא כפשוטו... מן מה דכתיב "הנה מקום אתי" שכן כתוב בתורה, אנו למדים כי הוא מקומו של עולם, כי נצטרך ממש לפנות מקום העולם, ואין העולם מקומו, כי לא נתפשט מההצטמצמות בתוכו חוץ מן הקו".

הדברים ממש ברורים, בגלל שכתוב "הנה מקום אתי" לומדים אנו, טוען הרב עמנואל, ש"הבורא הוא מקומו של עולם", אך "אין העולם מקומו" – האור האינסופי, השורש לכל הטוב השלם והטהור, לא נמצא בעולם ורק קו אחר מהאינסוף נכנס לחלל ולעולם (הכוונה לשיטתו לקו אינסוף שהתפשט מהאור שצומצם לתוך החלל).

הדברים ממש ברורים ונוקבים, ובתפיסה זו של העולם, שהעולם אינו מקומו של הבורא ויש בעולם רק קו אחד קטן מהאין סוף, יצא וודאי שהיחס לחיים הוא מלא בעצבות ובחוסר שלמות ויופי.

"הקבלה העיונית" – בניגוד לקבלה המעשית, הקבלה העיונית רואה את הדברים בצורה הפוכה. דברי האר"י בנוגע לצמצום הם רק ציור, אין הם כפשוטם, דבריו הם משל, ובנמשל לא הנוכחות האלוקית המתבטאת באור אין סוף צומצמה חלילה, אלא רק מצידנו, מצד מבטנו, האור כוסה והוסתר.

בתפיסה זו גם לאחר הצמצום כמו לפני הצמצום, האור האלוקי נמצא בכל מקום בעולם, הנוכחות האלוקית היא אין סופית ואין מקום פנוי ממנו יתברך.

בתפיסה זו הטוב הוא המוחלט – אורו האין סופו של הבורא שנמצא בכל מקום, שמוסתר מאחורי כל אירוע והתרחשות, שנמצא בבסיס חייו של כל נברא הוא המוחלט. הבורא הוא השורש לכל הטוב בעולם, לכל תיקון ויופי, לכל חיות ופריחה, ולכל התפתחות ועליה, וממילא בגלל שהוא נוכח בכל הוויה, ממילא כל אירוע בעולם, בכל נברא בעולם, בכל מצב בעולם, בבסיסו הוא מונע מהאין סוף, מונע מהטוב וממילא שואף לטוב.

בתפיסה זו הנובעת מהבנה שהצמצום אינו כפשוטו, ממילא החיים תופסים גוון חיובי וטוב, השמחה היא המבט על החיים. כל אירוע ואפילו המצער ביותר,

מאחוריו עומדת תכלית ומטרה של טוב והתפתחות. אם האדם יגביר את רוחו ויברר את דעתו ויחדור לשורש האירועים, הוא יגלה כיצד כל אירוע נועד לקדם את האדם והעולם.

"כל מאן דעביד רחמנא לטב עביד", הרע הוא דמיוני. אין באמת מציאות שמטרתה רק להביא רע לעולם, כיוון שכל מציאות נובעת מהאור אין סוף, מנוכחותו של הבורא, והוא כשורש הטוב פועל רק טוב בעולם, ממילא ראיית רע בעולם היא ראייה חיצונית דמיונית, שאינה חודרת לשורש האירועים.

תפיסה זו עומדת בסתירה מוחלטת לתפיסה של הקבלה המעשית, ומההבנה שהצמצום אינו כפשוטו, נולדת תפיסה מדהימה לחיים, תפיסה אופטימית מלאה באור וכדברי הרב קוק "להפוך הכול לטוב ואין מקום לעצבנות ורק שמחה ורוממות נשמה צריכה למלא את הכול"

6. שיטת ר' נחמן מברסלב לצמצום - הצמצום עניינו רק לבושים,

אפילו ברשע ובקליפות גנוז האין סוף

הרב קוק כתב שהקבלה העיונית היא אידיאלית, זאת אומרת שלא רק שהוא מנגד בין הקבלה המעשית לבין הקבלה העיונית - אלא אף טוען שלדעתו האידיאל נמצא בקבלה העיונית שהיא מעל הקבלה המעשית.

הרב קוק אף מוסיף לומר, שהקבלה העיונית נתבארה יותר בחסידות החדשה של הדורות הסמוכים. (כנראה שבהתפתחות הדורות, יש גם התפתחות רוחנית לימודית. קודם מגיעה התפיסה המעשית ועם התפתחות הדורות מבצבצת גם התפתחות רוחנית בעליית קומה, מקבלה מעשית, העולם מתקדם לקבלה העיונית).

ננסה ליתן שתי דוגמאות לדברי הרב קוק על ביאור הקבלה העיונית, מתוך "החסידות החדשה של הדורות הסמוכים":

רבי נחמן מברסלב - העולם כולו מלא מאהבת הבורא:

רבי נחמן מברסלב נינו של הבעל שם טוב מייסד תנועת החסידות מוסיף קומה נוספת על פרשנותו של האדמו"ר הזקן לצמצום אינו כפשוטו.

לפי עניות דעתי, רבי נחמן הוא הקצה ההפוך והמוחלט של תפיסתו של הרב עמנואל חי ריקי.

האדמו"ר הזקן (צוטט לעיל) ביאר שהצמצום אינו כפשוטו והאור האין סופי נמצא בכל מקום, אלא שהאור האין סופי הוא ב"מאור" ולא פועל יותר כאור, דהיינו שהאור הוא בכוח ולא בפועל.
כדוגמא הוא כתב:

"אבל שבמאור שהוא האין סוף עצמו, לא שייך צמצום חס ושלוש וכן אפילו תינוקות שיודעים שיש שם אלוה מצוי אף שאין בהם השגה ותפיסה אין ומה".

דהיינו האדמו"ר הזקן מוציא חיזוק בזה שיש לתינוקות אמונה מולדת. אפשר לראות ילדים קטנים שהם מתפללים בדביקות למרות שאינם יכולים לבאר להגדיר ולהבין מניין להם אמונה זו ועומק זה. הם אינם יכולים להסביר אפילו לעצמם מדוע הם כל כך דבוקים ומאמינים בתפילה. האדמו"ר הזקן רואה בכך את הביטוי לנוכחות של ה"מאור" האין סופי בכל מקום ואפילו ביחס לילדים ותינוקות שאינם ברי השגה. האור האין סופי קיים בכל מקום רק במצב של כוח ושל פוטנציאל אך לא במצב של ב"פועל", דהיינו שאין התינוקות מבינים ויודעים את הבורא, למרות שמתפללים אליו.

רבי נחמן לוקח את נוכחותו של האור האין סופי - בכל מקום - למקומות הרבה יותר רחוקים. לא רק שהאור האין סופי משפיע על תינוקות חסרי דעת, אלא שאפילו על רשעים וכופרים הוא משפיע.

לא רק ש"המאור", נמצא בכל מקום, אלא גם האור נמצא בכל מקום. האור האין סופי קיים בכל מקום לא רק בכוח אלא גם בפועל. ואפילו אצל רשע וכופר האור האין סופי קיים ובפועל.

אולי זהו ההבדל מדוע הדוגמא של האדמו"ר הזקן היא תינוקות שאינם ברי השגה, שמצד אחד הם טיפשים, אך מצד שני הם תמימים וטהורים וחשים את האור האין סופי שנמצא בכוח, לבין דברי רבי נחמן שאפילו ברשעים שאינם טהורים כלל עדיין יפעל האור האין סופי שקיים גם בפועל.
ליקוטי מוהר"ן, לג, ב:

"וצריך לדעת, שמלא כל הארץ כבודו, ולית אתר פנוי מינה, ואיהו ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין ואפי' מי שעוסק במו"מ בעכו"ם, לא יכול להתנצל ולומר, אי אפשר לעבוד את הש"י מחמת עוביות וגשמיות שנופל תמיד

עליו, מחמת העסק שעוסק תמיד עמהם. כי כבר גילו לנו חכמינו ז"ל, שבכל דברים גשמיים, ובכל לשונות העכו"ם, יכול למצוא בהם אלקות. כי בלא אלקותו אין להם שום היות וקיום כלל, כמ"ש (נחמי' ט') ואתה מחיה את כולם. לבד שהחיות ואלקות הזה שם בצמצום גדול ובמעוט, רק כדי חיונו להחיותו ולא יותר. כי הקדוש ברוך הוא צמצם את אלקותו בצמצומים רבים ושונים, מראשית המחשבה עד נקודת המרכז של עולם הגשמי, ששם מדור הקליפות, ובכל מה שמשתלשל יותר ומתצמצם יותר למטה, אלקותו מלובש שם במלבושים רבים יותר. וזה שגילו חז"ל ופתחו לנו פתח, שהמשכיל ידע ויבין שבכל הדברים גשמיים יש אלקותו וחיותו, כמ"ש חז"ל (מנחות ל"ד ע"ב) טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים, להודיע שבכל לשונות העכו"ם יש שם אלקותו המחיה אותה: וזה שמביא בירושלמי (תענית פ"א) אם יאמר לך אדם היכן אלקיך, תאמר לו בכרך גדול שברומי, שנאמר אלי קורא משעיר. נמצא שזה האדם ששאל היכן אלקיך, בודאי הוא משוקע במדור הקליפות. כי הוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, שאמר היכן אלקיך, ונדמה לו שבמקומו אין שם אלקים. בכך תאמר לו, אפי' במקומך, שאתה משוקע במדור הקליפות, ג"כ שם תוכל למצוא אלקותו. כי הוא מחיה את הכל, כמ"ש ואתה מחיה את כולם. ומשם אתה יכול לדבק את עצמך בו ית', ולשוב אליו בתשובה שלימה. כי לא רחוקה היא ממך, אלא שבמקומך שם רבו הלבושים. וכל מה שאדם הולך ממדריגה למדריגה, הוא מתקרב יותר אל השי"ת, ויכול לידע את השם יתברך בהבנה יתירה. כי כל מה שהמדריגה יותר עליונה, נתמעטו הלבושים, ונתמעט הצמצום, ואז הוא מקורב יותר אל השי"ת, ויכול לאהוב את עצמו עם השי"ת באהבה יתירה".

תפיסתו של ר' נחמן שהצמצום עליו דיבר רבנו האר"י, הוא בעצם יצירת לבושים.

"כי הקב"ה צמצם את אלוקותו בצמצומים רבים ושונים עד נקודת המרכז של העולם הגשמי ששם מדור הקליפות ובכל מה שמשתלשל יותר ומצמצם יותר למטה, אלוקותו מלובש שם במלבושים רבים יותר".

תורת האר"י מלאה בעניין הלבושים, כל עולם מלביש על עולם, עולם תחתון על עליון וגם על התחתון יהיו לבושים.

לבושים עניינם הסתרה. הבגד – הלבוש, הוא מכסה ומעלים על המתלבש. אני לא רואה את גופו של המתלבש אלא את לבושיו.

האור האלוקי הוא אין סופי בהתפשטותו וגם בעוצמתו, וכיוון שכך, ככל שהאור יורד יותר למטה, האור מתעלם יותר, מתכסה ביותר לבושים וככל שיש יותר לבושים ויותר הסתרות, האור האלוקי פחות מורגש ומוכר.

כיוון שעוצמתו של האור היא אין סופית ואין אדם נמוך ותחתון יכול להכיל כזה אור, לכן מכסים לו ומסתירים לו את עוצמת האור, כמו שאי אפשר להסתכל על השמש אלא רק דרך זכוכית מפויחת או משקפי שמש.

ר' נחמן רואה את נוכחותו של האור האין סופי, כבסיס לשורש הרצון של האדם לעשות טוב וחסד. הבורא הוא השורש לכל טוב, חסד ורחמים, ואורו האין סופי, הנמצא בכל מקום הוא השורש הפנימי לכל רצון של הטבה ועזרה.

האור נמצא בכל מקום והרצון להיטיב ולעזור נמצא אפילו ברשע, אלא ככל שהאדם יורד יותר למטה, ככל שהוא מרשיע יותר, כך האור האלוקי פחות מורגש, והעדינות והטוב של האדם הולכים ומתכסים.

הטוב של האדם לא נעלם כליל שהרי האור האין סופי, שהוא שורש הטוב, נמצא בכל מקום ולדעת רבי נחמן נמצא בכוח ואף בפועל, אלא שבירידת האדם בעבירות למדור הקליפות, אותו טוב פנימי שיש באדם הוא פחות מורגש ופחות דומיננטי.

כמו אותה אישה שהתחילה להתנהג בצורה גסה ויצרית ואמרה "פעם כאב לי על בכי של תינוק, היום כבר לא כואב לי על כך, אבל עדיין מציק לי שלא כואב לי, עם הזמן גם זה יעלם".

דהיינו, הצמצום בעצם, הם הלבושים והכיסויים שהאדם שם על עצמו ועל פנימיותו.

האור האין סופי שורה בכל, וגם אדם רע חוטא וכופר, שורשו טוב וטהור, אלא שבמעשיו ובחטאיו הוא מוסיף לבושים וצמצומים על האור האין סופי שבתוכו.

לדעת רבי נחמן, הצמצום עניינו, חוסר היכולת שלנו לחוש את פנימיותו של האין סוף שנמצא בתוכנו, מחמת הלבושים, שהם בעצם הקליפות המפרידות בין הכרתנו ומחשבתנו לבין פנימיותנו. אך מצד עצם האור, הוא אין סופי וקיים בכל, בכוח ואף בפועל, ואותו אור קיים גם ברשעים אלא עם כיסויים.

וכך כתב:

"וזה שמביא בירושלמי אם יאמר לך אדם היכן אלוקיך תאמר לו בכרך הגדול שברומי. נמצא שזה האדם ששאל היכן אלוקיך, בוודאי הוא משוקע במדור הקליפות כי הוא הוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, ונדמה לו שבמקומו אין שם אלוקים ובכן תאמר לו, אפילו במקומך שאתה משוקע במדור הקליפות גם כן שם תאכל למצוא אלוקותו. משם אתה יכול לדבק את עצמו בו יתברך ולשוב אליו בתשובה".

וכן כתב בתורה רפב:

"ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו, דהיינו שהפסוק מזהיר לדון הכול לכף זכות, ואף על פי שאתה רואה שהוא רשע גמור, צריך אתה לחפש ולבקש ולמצוא בו מהטוב. כי אף על פי שהוא רשע גמור איך אפשר שאין בו מעט טוב עדיין, כי איך אפשר שלא עשה איזו מצווה או דבר טוב מימיו".

תורה רפב - התפיסה של רבי נחמן לגבי הרשע ודרך הטיפול בו, היא נגזרת של תפיסתו בעניין הצמצום. כיוון שהוא מבין שהאין סוף נמצא בכל, שהאין סוף קיים בכוח וגם בפועל, בכל מציאות ואדם, ממילא לא יתכן שאפילו רשע לא יחוש את אותו האור.

"ועוד מעט אין רשע והתבוננת על מקומו" בניגוד לרב עמנואל חי ריקי שטען שזה שהבורא הוא מקומו של עולם, ממילא יוצא שאין העולם מקומו של הבורא והעולם משולל מאין סוף.

טוען רבי נחמן בדיוק הפוך: "הבורא מקומו של עולם", אור האין סוף הוא התשתית עליה נבנה העולם. כל הבריות כולם ואפילו רשעים, שתולים ונטועים בתוך אור האין סוף. המציאות האלוקית היא הבסיס והתשתית לכל הברואים כולם. אפילו רשע, התשתית שלו והמקום שלו ממנו הוא יונק, הוא אור האין סוף שלא צומצם, וכיוון שכך, כיון שהאור הזה קיים ואף פועל ובוטע, איך אפשר למצוא רשע אחד שלא תמצא בו משהו מהטוב.

אדרבא ואדרבא, הדרך להעלות רשע למעלה היא על ידי חשיפת המקום הפנימי של הרשע, על ידי החשיפה של אותה נקודה טובה של הרשע, שמעידה

על האין סוף שקיים גם בו, רק עם לבושים וכיסויים על אותו מקום. אם אותו אור האין סוף ייחשף לרשע, הרי מיד "והתבוננת על מקומו ואיננו". הרשעות העוטפת את האדם כקליפה תעלם ותתגלה האין סופיות שנמצאת בכל, וגם ברשע.

לדעת רבי נחמן, הצמצום הוא בעצם הלבושים והקליפות שמונעות את הרשע לחוש את הטוב הקיים באישיותו, אך מצד שני, אור האין סוף כל כך קיים ונוכח בכל מקום, עד שאפילו רשע נדחף לעשות מעשים טובים מחמת אותו אור, וזה מה שכתב רבי נחמן: אכן תאמר לו אפילו במקומך שאתה משוקע במדור הקליפות, גם כן שם תוכל למצוא אלוקותו.

7. שיטת הרמח"ל לביאור הצמצום

הרמח"ל - רבנו משה חיים לוצאטו - היה מקובל והוגה דעות גדול, וגם הוא מבאר את עניין הצמצום שלא כפשוטו.

כתבי הרמח"ל עוסקים רובם בעניין הנהגות ה' המתגלות בעולם. רוב ספריו עוסקים באנושות בכללה וכיצד הנהגות הבורא באות לידי ביטוי מתחילת הבריאה דרך כל האנושות והדורות כולם, עד הגאולה השלימה ואפילו אחריה. ביחס לצמצום הרמח"ל מנסה לבאר מדוע המשל עליו דיבר רבינו האר"י, הוא צמצום בצורה של עיגול. מדוע החלל שנוצר כתוצאה מהסתלקות האור לנקודת המרכז, יצר דווקא עיגול? מדוע לא צורה אחרת כמו ריבוע? וממילא מהו הנמשל בעניין העיגול שנוצר כתוצאה מהצמצום?

לפני שנביא את דבריו, נביא את דברי האר"י ביחס לצמצום ולעיגול. עץ חיים, היכל א'. היכל א"ק ענף ב':

"והנה אז צמצם עצמו אין סוף בנקודה אמצעית אשר בו באמצע אורו ממש וצמצם האור ההוא ונתרחק אל צדדי סביבות הנקודה האמצעית ממש כזה... (ציור של נקודה וסביבה עיגול).

והנה הצמצום הזה היה בהשוואה אחרת בסביבות הנקודה האמצעית ריקנית ההוא, באופן שמקום החלל ההוא היה עגול מכל סביבותיו בהשוואה גמורה ולא היה בתמונת מרובע בעל זווית נצבת, לפי שגם אין סוף צמצם עצמו בבחינת עגול בהשוואה אחת מכל הצדדים".

דהיינו במשל של האר"י לעניין הצמצום, הסתלקות אור האין סוף הוא מנקודה מרכזית, לכל הצדדים במרחק שווה, עד שנוצר כעין עגול, חלול מאור אין סוף סביב הנקודה המרכזית.

האר"י מדגיש שסילוק האור מהנקודה המרכזית היה בשווה, ויצר עיגול ולא ריבוע, ששם אין המרחק שווה מכל הזוויות לנקודת המרכז.

כעת הרמח"ל יבאר מהו הנמשל בעניין הצמצום ומדוע דווקא עיגול? הרמח"ל פותח בעניין תכלית בריאת האדם בעולם, ומדוע נשמתו של האדם נזרקה מהעליונים לעולם הזה. קלח' פתחי חכמה - פתח ד':

"מאן דאכיל דלאו דליה, בהית לאסתכולי באפיה, ועל הטעם הזה רצה שיהיה דרך עבודה לבנ"א לשיזכו על ידה לטוב".
"והנה שיער הרצון העליון שלא יש שום עניין שתהיה נאה בו העבודה כמו אם ירצה לגלות יחודו".

דהיינו, בגלל הבושה שיש לנשמות, שזוכות לאור אלוקי עליון ללא שעבדו ועמלו על כך, ובעצם האור האלוקי הוא לא חלק ממהותן של הנשמות, כי ללא עבודה ועמל אין קשר והתחברות (אע"פ שהנשמות בעצמותן ומקורן, הן כן חלק מהאור האלוקי, מ"מ מצד הגילוי וההתקשרות, עדיין יש חיסרון), לכן ממילא נוצר חסרון לנשמות ביחס לאור האלוקי. האור האלוקי אמנם שופע עליהן אך אין הוא חלק מהן בפועל, ולכן צריך ליצור לנשמות מצב של עבודה רוחנית, ירידה לעוה"ז לצורך עמל, וע"י העבודה והעמל, הנשמות נקשרות ומתאחדות עם האור האלוקי.

ומהי העבודה? העבודה היא "לגלות יחודו".

"רצה האין סוף ב"ה, להיות מיטיב הטבה שלימה שלא יהיה אפילו בושת למקבלים אותו ושיער לגלות בפועל יחודו השלם שאין שום מניעה נמצאת לפניו ולא שום חסרון".

ובפתח מ"ט סעיף א':

"שורש זה של הרע כשהוצרך להמציא כדי להראות השלימות, הנה בתחילה היה צריך להמצא כדי לתת מציאות לחסרונות מצד העלם השלימות כי מן

הדין כך הוא, הרע שבטבעו היה חזק, ושארף על פי כן נוצח מן האדם, הרי הוא העד על האדם בעצמו, להמליץ בעדו ולהראות זכותו. וכל מה שהרע יותר חזק, מתגלה יותר זכות מכוח האדם שנצחו, וכן לעניין השלימות (פירוש: כלל המציאות - מ.ק) רע שעדין לא נתקן, הרי כביכול הוא פגם לכבודו של מלך, אבל רע שכבר שלט עליו הייחוד העליון ותיקן קלקוליו, הרי הרע בעצמו חוזר להיות לכבודו של מלך, לומר, ראו רע גדול כזה, אינו יכול לעשות כלום בעבור שלימותו של האדון היחיד. הרי הרע עצמו חוזר לטוב וההשפעה (פירוש: של הטוב בבריאה - מ.ק) מתרבה כי עיקר ההשפעה היא הבאה מן הייחוד, שבה תענוג הנשמות" (ע"פ ביאור הרב מנחם מקובר).

הרמח"ל מבאר שהעבודה של הנשמות בעולם הזה הוא גילוי הייחוד, שהנברא יגלה בעולם הזה את זה שהבורא הוא היחיד בעולם, שהכול מכוחו ואין זולתו.

גילוי הייחוד שהיא העבודה שבשבילה בא האדם, כדי שלנשמתו לא תהא בושה וחסרון מול האור האלוקי כמו שביארנו, באה בשני פנים.

באדם - עבודה פרטית - "רע שבטבעו היה חזק ושארפ"כ נוצח מן האדם" - דהיינו שהאדם מתגבר בחייו על הרבה ניסיונות ותחבולות היצר שמנסה להפילו לעניינים רעים והאדם מוסר נפשו ומכוח ייחודו של הבורא - שהוא שורש האמונה של האדם מתגבר מול הרע.

"לעניין השלימות" - כלל המציאות שהאדם רואה שיש בעולם דברים רעים, צרות וייסורים, ומתחזק באמונתו שהבורא שהוא יחידו של עולם, יבטל הרע ואדרבא יוציא לעולם טוב מתוך הרע, ועי"ז יתגדל שמו של הבורא וייחודו - שכח הטוב הוא המוחלט, הוא השולט והוא שמהפך כל עניין לטוב. וכמו שכותב:

"ומתחברים שני דברים אלו, לעניין אחד, דהיינו גילוי יחודו וכבודו של מלך וזכותו של האדם, כי כל עבודת בנ"א היא לגלות יחודו זה. וכשמתגלה - מתגלה ע"י האמונה החזקה של ישראל המאמינים בייחודו, ומתחזקים בזה בתוקף הצרות. ואפילו כל קיום המצוות הוא הכול סוד גילוי הייחוד".

זאת אומרת, שע"י שהאדם דבק באמונתו בבורא שהוא יחידו של עולם, הוא השולט והוא נוכח בכל ההווה, בכל האירועים ובכל המקרים, עי"ז הוא מתגבר

על הרע הפרטי (תאוות ועבירות) ועל הרע הכללי (צרות וגזירות על עם ישראל) ועל ידי זה הוא מגלה את ייחודו של הבורא, וזה הוא בעצם השכר והתענוג של הנשמות - לא רק אמונה בייחודו של הבורא אלא גילוי ממש ותפישה בייחודו של הבורא.

אבל, כדי לאפשר עבודה וחיפוש ייחודו של הבורא, צריך ליצור רע וחסרון בעולם, שהרי אם אורו של הבורא יופיע ללא גבולות ולא תהיה מציאות של סבל, רוע וחסרון, איזה עבודה תהיה? יצירת העבודה הרוחנית, וגילוי הייחוד, יופיעו רק אחרי הצמצום. רק אחרי שהבורא מעלים את טובו בעולם הזה ויוצר מציאות של היעלם הטוב, רוע וחסרון, רק אז נדרשות הנשמות לעבודה ועמל. אך כל הצמצום, כל יצירת החסרונות והרע בעולם, אין להם אלא רק מטרה אחת, לאפשר לאדם לזכות לגילוי הייחוד. אין הרע בא לעולם כמטרה מצד עצמו, אלא רק כדי לאפשר לנשמות פה בעוה"ז, לעבוד ולהתרומם ע"י עבודתו, לגילוי הייחוד.

לכן בצמצום, סילוק האור הוא בצורת עיגול, החלק החלול (שהוא יצירת החסרונות והרע בעולם) נוצר סביב נקודה מרכזית אחת. סילוק האור הוא ברדיוס שווה לכל צד מאותה נקודה, לומר לנו, שכל הרע בעולם ולא משנה איזה סוג של רע וחסרון, הכול הוא רק לצורך הנקודה הזו, של גילוי הייחוד. ולכן כתב הרמח"ל :

"וזהו מרכז האין סוף שהוזכר במקום אחר, שבו היה הצמצום, שעל העניין הזה נבראו העולמות והעבודה בהם, והיה המעשה (הצמצום) התעלם השלמות והשאיר חוק אחד בלתי שלם שבו תפול העבודה. ואמנם מה שהוא רוצה לגלות הוא, איך שמציאות החסרונות נתקנים בכוח ייחודו".

דהיינו הסיבה שהמשל של האר"י הוא צמצום האור ויצירת חלל סביב נקודה אחת אמצעית שהעיגול החלול מקיפה ברדיוס שווה, הוא לומר לנו שכל העלם השלמות, כל יצירת החסרונות בבריאה, כל הרוע והסבל הוא רק לצורך עבודה אחת והיא "לגלות איך שמציאות החסרונות נתקנים בכוח ייחודו".

כל יצירת הרע והחיסרון בעולם, היא רק לצורך עבודת האדם, שיתגבר על החסרונות מתוך עבודתו, ע"י אמונה וגילוי הבורא שמשמש בחסרונות וברע לצורך גילוי הטוב, ביתר שאת ועוצמה, ולכן נעשה הצמצום במשל של האר"י

בצורה של עיגול ונקודה אמצעית, כי זוהי כל עבודת האדם, גילוי הנקודה האמצעית – הייחוד, שנמצאת בתוך החלל והעיגול של הצמצום, בתוך כל החסרונות והרוע בעולם, וכדבריו:

”אם כן אין המעשה (הצמצום) נשלם אא”כ יתעלם השלימות בתחילה, עד שיהיה מציאות לחסרונות ובאותו הזמן יהיה מציאות לעבודה... ואמנם גם זה יהיה בכלל העבודה גילוי הייחוד עצמו. שבנ”א העובדים הם ימשיכוהו לגלותו ולתקן כל החסרונות, ותראה מה יהיה שכרם, הייחוד המתגלה, שיהיה מתגלה אליהם שישגיגוהו, וזאת היא ההטבה השלימה עצמה.”

חלק ב: הצמצום אינו כפשוטו

8. הצמצום כשורש להבדל בין החסידות למתנגדים

עד עתה עסקנו בפרשנות לצמצום כפשוטו או לא כפשוטו, בהבדל בין הקבלה המעשית לקבלה העיונית, וראינו את השקפות העולם השונות הנובעות מההבדלים בפרשנות הצמצום.

עתה נתמקד בהבדלי העולמות בתוך החכמים שהסבירו את הצמצום שלא כפשוטו.

הזכרנו לעיל, שגם לדעת “נפש החיים”, תלמידו של הגאון מוילנא, וגם לדעת החסידות (כפי שראינו באדמו”ר הזקן ובר’ נחמן), הצמצום אינו כפשוטו, וכל הצמצום הינו רק לעינינו. כל החלל הוא בנו, בנבראים, ואילו מצד האור האין סופי, ממלא הוא את כל ההוויה, את כל הנבראים, את כל החלל, בלי שום מקום פנוי כלל, שהרי כל דברי האר”י ז”ל בתיאור הצמצום הינם רק משל וציור, ואינם כפשוטם.

אמנם בנקודה זו שווים “נפש החיים” ובעלי החסידות. שניהם סוברים שהצמצום אינו כפשוטו, ושניהם סוברים שדברי האר”י הינם משל וציור, אך לגבי הנמשל, מהו עומק דברי האר”י – בזה חולקים הם. לכל אחד מהם הבנה שונה ב”נמשל”, ברעיון שלדעתם רצה האר”י לבטא, ואין אחד מסכים לדברי השני כלל.

מחלוקת אדירה זו יצרה בעם ישראל שתי תנועות הפוכות, תנועת החסידות

ותנועת המתנגדים לחסידות – ה"מתנגדים" (שבראשם עמד הגאון מוילנא). בימינו, כהמשך לתנועות בעבר, העולם של החסידים – חסידות חב"ד, ברסלב, גור ועוד חסידויות שונות, מול העולם הליטאי, שמהווה המשך ישיר לעולמם של המתנגדים.

ההבדל בין התנועות הללו הוא מהותי ושורשי, הבדל במטרות החיים הרוחניים ועבודת ה', עד שבראשית דרכה של החסידות המלחמה הפכה כמעט למלחמה אמתית עד כדי נידויים והחרמות, עד כדי שריפת ספרי חסידות והוצאה מתחום הקהילה היהודית. כיום, אמנם, עוצמת המחלוקות ירדה, אך עדיין ישנם שני זרמים שונים, בעלי מטרות שונות ושיוך חברתי שונה.

לפענ"ד, ההבדלים האדירים בדרכי עבודת ה' בהם ניגע בהמשך, נובעים מההבדל בהבנת הנמשל בדברי האר"י ביחס לצמצום. בגלל הפרשנות החלוקה בתוך הצמצום שלא כפשוטו, נוצרו שתי תפיסות הפוכות וסותרות ביחס לאידיאל ולמטרת העולם הרוחני. כל ההבדלים בין עולם החסידות לעולמם של המתנגדים, בהקשר להרבה עניינים שנראה בהמשך, כולם הינם רק נגזרת ותוצאה של מטרת חיים שונה, הנובעת מהבנת הנמשל בצמצום.

שיטת המתנגדים

"נפש החיים" שער ג':

פרק ו: "ואף שבאמת שמצדו יתברך המשיג עצמותו, הוא מלא את כל בהשוואה גמורה בלא שום חציצה ולא שום חילוק ושינוי מקומות כלל, רק הכול אחדות פשוט כקודם הבריאה ממש, אבל אין אנחנו יכולים וגם לא הורשינו ליכנס כלל להתבונן בינה בזה העניין הנורא, לידע ולהשיג איך אדון יחיד ב"ה מלא את כל וכל המקומות באחדות פשוט ושינוי גמור. חלילה וחלילה. וכמו שכתב הרוקח ז"ל בשורש קדושת היחוד, זה לשונו הק' במופלא ממך אל תחקור".

"ועל דבר זה נכרת ברית שלא לחשוב באלקותו, שאין כל החכמים יכולין לידע... וכל צבאות המוני מעלה שואלין איה מקום כבודו, שאין יכולין להשיג מהות ענין בחינת מקומו של עולם הנ"ל, והוא מאמרם ז"ל בפ' אין דורשין (י"ג ב') דמדאמרי ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא דידיע ליה".

"ואנחנו אין רשאים להתבונן אלא במה שהורשינו, והנגלות לנו להשגתינו. והוא בהבחינה שמצדנו, שנקרא הוא ית"ש בבחינת סובב כל עלמין, מחמת שעם כל זה צמצם ברצונו הפשוט כבודו יתברך, שיתראה לעין ההשגה מציאת עולמות וכחות ובריות נבראים מחודשים. ולזאת חייבים אנחנו לידע ולקבוע בלבנו אמונת אומן בל תמוט, שמצדנו ודאי שיש חילוק מקומות וענייניים שונים לעניין דינא והלכתי רבתי".

ובפרק ז: "וז"ש האריז"ל... היינו מצד עצמות אחדותו יתברך, שבהעולמות המלא את כל. אשר אף שמאתנו הוא מצומצם ומוסתר... רק מצד הקו, היינו מצד השגתנו, שאנחנו מצדנו משיגים סדר העולמות דרך השתלשלות כעין קו, יצדק מצדנו מעלה ומטה... ואנחנו משיגים השגות שונים בחילוק פרטים דרך השתלשלות כעין קו אור המאיר השגתנו, להשיג התגלות אורו יתברך, בעולמות וכחות חלוקים. שכל עולם וכוח היותר עליון, ההתגלות אור האלקי בו יותר, וגם השגתינו התגלות אורו יתברך בזה העולם הוא גם כן בבחינת ומדרגות שונים במקומות חלוקים".

ובפרק ח: "ולכן נאסר החקירה והתבוננות במהות עניין הצמצום, כמ"ש האריז"ל כמ"ל, שלא הורשינו להתבונן כלל לידע ולהשיג מהות עניין מקומו של עולם, איך שהכול מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש... אלא לדעת העניין ידיעת הלב דרך כלל בשיעורא דלבא לבד... וגם להזהר מאד' שלא יהא ממשכא לבא לקבוע כל סדר ההנהגה במעשה עפ"י זה הענין הנורא, כי בקל יוכל להיוולד מזה, להתנהג בכמה דברים גם נגד חוקי ויסודי תורתנו הקדושה".

לדעת ר' חיים מוואלז'ין, אמנם ודאי שהאור האין סופי נמצא בכל מקום והצמצום אינו כפשוטו, אך מציאות זו אע"פ שהיא ודאי אמתית, אסור שתהא לנגד עינינו! שהרי מדוע עשה הבורא את הצמצום לעיני הברואים? מדוע צומצם המבט האנושי בכדי שלא יוכל לראות את האחדות האלוקית? אלא שצריך לדעת להפריד בין האמת האלוקית לבין העבודה של האדם הנברא כיצור מוגבל.

מצד האמת האלוקית, הנוכחות האלוקית, היא בכל מקום – "אין עוד מלבדו" – אך לנברא מבט מצומצם, כדי שהוא יעבוד בתוך ה"קו" אין סוף, ולא

בתוך האור אין סוף!

אור האין סוף נמצא בכל, בכל מקום, בכל חפץ, בכל מעשה ויצור. אבל אם נחיייה בתפיסה זו, אז מה ההבדל בין ללמוד תורה בבית המדרש לבין לטייל כל היום בהרים ובגבעות? הרי האור האין סופי נמצא בכל מקום, בתורה וגם בטבע! מה ההבדל בין לדבר כל היום עם בני אדם, לבין לקיים מצוות? הרי האור האין סופי נמצא בין במצוות בין בכל בני האדם!?

לטענתנו, **לנו אסור לחיות את האור אין סוף ולכן נעשה הצמצום!** כדי שלא נראה את העולם בכזה מבט, אע"פ שמצד האמת כך הוא.

אנו צריכים לחיות רק בתודעה של קו אין סוף. לאחר הצמצום, נוצר החלל אליו נכנס קו אין סוף מהאור אין סוף, והתחיל לפעול בחלל. בתוך "קו" יש כבר מדרגות. יש ראש הקו ויש תחתית הקו, יש מעלה ויש מטה, יש ראשון ויש אחרון בהתפשטות הקו, וממילא כשכבר יש מדרגות, כשכבר יש עליון ותחתון, ראשון ואחרון, ממילא יש כבר זמן וגבול.

המבט האנושי צריך להיות, לדעת "נפש החיים", בהסתכלות של קו ולא של עיגול (עיגול = אור אין סוף הנמצא בשווה בכל מקום). יש הבדל בין לימוד תורה, שזהו ערך עליון, לבין טיול בטבע. יש טהור ויש טמא, יש חול ויש קודש. לנו אסור לנסות לחזור לאור האין סופי. אנחנו צריכים לחיות בבחינת עולמות וכוחות חלוקים. עלינו להתרכז במה שציווה אותנו הבורא – בתורה ומצוות – ולא לנסות לחפש את האלוקות במקומות אחרים, אע"פ שהאלוקות נמצאת גם שם.

לדעת "נפש החיים" לא רק שאין לאדם המצומצם יכולת לחזור למבט האלוקי שבו אין צמצום, אלא גם לדעתו, הדבר יכול להפוך למכשלה גדולה ולפיתוי היצר וכמו שכתב בפרק ג':

"אבל שבת וראיתי... אבל עתה הן ימים רבים ללא מורה, וכל דרך איש ישר בעיניו, להלוך אחר נטיות שכלו, וכל יצר מחשבות לב האדם. ונעשה משל גם בפי כסילים לאמר, הלא בכל דבר ובכל מקום הוא אלוקות גמור, ובנקל יוכל להלכד חס ושלום ברשת היצר, שיראה לו היתרא על פי מחשבה זו, דרך משל להרהר בדברי תורה בשאט נפש אף במקומות המטונפים אחר שיוקבע אצלו תחילה שהכול אלוקות גמור, וזה שהבאני להכנס ולדבר בזה

העניין...".

כל הסיבה שר' חיים מוואלז'ין ביאר בפרקים ד'–ז' את עניין הצמצום, היא רק כדי להוציא מהטעות שהוא כל כך מפחד ממנה! אם המבט האנושי יעבור מקו אין סוף לאור אין סוף, אם נחיה בתפיסה שאין מעלה ומטה, אין גדרים, אין מדרגות, והאור האלוקי נמצא בכל מקום, הרי שאע"פ שהדבר נכון, הרי מיד היצר ייקח את כולנו להרוס כל חלקה טובה ולמצוא גם במקום מטונף אלוקות, וממילא לחשוב שגם שם אפשר ללמוד תורה. יש להוסיף שהטעות יכולה להגיע לכך שנתחיל לטהר כל מיני שרצים ומעשים אסורים, כשהרי נוכחות הבורא נמצאת לא רק בבית הכנסת ובבית המדרש אלא גם בבתי מרזח ובבתי משתה למיניהם. כשם שאפשר לטעות ולחפש אלוקות במקומות המטונפים, וחלילה ללמוד תורה בבית הכסא, באותה מידה אפשר גם לעשות עבירות ולחפש שם דברים טובים ואלוקות, ואפילו לחפש את האלוקות בגויים במנהגיהם, ואפילו חלילה בתועבותיהם.

לסיכום: עניין הצמצום המפורט בדברי האר"י בא לומר לנו, שאע"פ שהאור האין סופי לא צומצם, מכל מקום המבט האנושי כן צומצם, ואסור לאדם לנסות לחפש את האין סוף אלא רק בתוך הקו, בגדרים ובמקומות שהתורה ציוותה, רק בלימוד התורה ועשיית המצוות, היכן שצווה האדם, לא פחות ולא יותר.

שיטת החסידות

בניגוד לתפיסתו של ר' חיים מוואלז'ין שהצמצום נועד לאמר לאדם שאין לנסות לעלות למבט האין סופי שהאור האלוקי נמצא בכל מקום – לעומתו, טוענת החסידות בדיוק ההיפך! האדמו"ר הרש"ב (האדמו"ר החמישי בתנועת חב"ד) ספר המאמרים תרע"ב ח"ב עמוד תתקי"ט:

"אמנם מה שכתוב "ועבדתם את ה' אלוקיכם", הנה לא זו בלבד היא הכוונה להמשיך אור המצומצם להחיות העולמות (דכללות אור זה הוא בבחינת הארה, ובאה בצמצום אחר צמצום, עד שלמטה הוא בבחינת העלם והסתרה), כי אם תכלית הכוונה, להמשיך בחינת עצמות אור אין סוף שלמעלה

מעולמות והשתלשלות, והיינו בבחינת אור אין סוף הסובב כל עלמין, ושיהיה ייחוד סובב וממלא בבחינת גילוי ממש בנשמה ובעולם בבחינת אור פנימי וזהו "חלקי ה', אמרה נפשי" שיהיה גילוי שם הוויה דווקא ושם אלוקים לא יעלים ולא יסתיר, דכל ההעלמות וההסתירים זה הכל בהארה הבאה על ידי הצימצום.

אבל כאשר נמשך מבחינת עצמות ה', אין שום דבר מעלים ומסתיר... דהיינו להפך את חושך הצימצום לאור, ויהיה גילוי אלוקות בנפשו ובעולם".

לדעתו, לא רק שזו טעות לומר שאסור לאדם לנסות לנגוע באור אין סוף (כמו שטוען בתוקף ר' חיים מוואלז'ין), אלא שתכלית הכוונה והעבודה היא דווקא כן להעלות את המבט אנושי המצומצם למבט האלוקי, לאור האין סופי. לדעת האדמו"ר הרש"ב, האידיאל של האדם בעולם הוא שיהיה גילוי הנפש בבחינת אור פנימי, של האור האין סופי. דהיינו, שהאדם יזכך את מבטו ואת הסתכלותו על החיים עד כדי כך שימצא אלוקות לא רק באור הקו, שהוא רק הארה מהאין סוף, ולכן אינו מתפשט בכל ההוויה כולה ובכל הברואים שבעולם, אלא רק במקומות מסוימים, אלא האדם צריך להעלות את נפשו, את מבטו, את האור הפנימי שלו, שהוא בעצם תפיסת החיים הפרטיים האישית לכך שהאור האלוקי נמצא בכל דבר בעולם, בכל אירוע ובכל תנועה.

עדיין לא ביארנו איך הדברים מתפרטים באופן מעשי, אבל ודאי שכבר בהגדרת היעד רואים מחלוקת קוטבית: האם מטרת האדם היא קו מצומצם ואסור לנגוע באור האין סופי, או שאדרבא, על האדם להתחיל בקו, בהארה ולעלות לאור האין סופי.

לדעת האדמו"ר הרש"ב, האדם צריך להתחיל בגילוי של האור האלוקי מתוך הקו, שהוא רק חלק מהאור אין סוף כדוגמא למציאת האלוקות במקומות הפשוטים והגלויים, אך צריך להמשיך ולהגיע למדרגה יותר גבוהה – שהאדם יגלה וימצא את האור האלוקי לא רק בקו, שהוא רק חלק מהאין סוף, אלא שיגיע למצב שיוכל למצוא את נוכחותו של הבורא בכל המציאות כולה: "ואין שום דבר מעלים ומסתיר".

בהמשך נפרט כיצד מתבצעת העבודה בפועל, אבל מטרת האדם היא "להפוך את חושך הצימצום לאור". דהיינו, הצימצום גרם שלא יהיה אלא קו

מהאין סוף – הדבר הינו סוג של החשכה וצמצום, והאידיאל הוא להחזיר את המבט והתפיסה למצב שקודם לצמצום, ועי"ז להאיר את חושך הצמצום. בהמשך דבריו, בעמוד תתקכ"ד האדמו"ר הרש"ב כותב את הדברים בצורה חותכת וברורה יותר:

"ועל זה הוא בריאת האדם, להמשיך בחינת כבודו יתברך שלפני הצמצום שיאיר בגלוי בעולם... דהמשכת הקו היא מבחינה אחרונה באור אין סוף (דהיינו הגבול שבאין סוף), ותכלית הכוונה היא להיות המשכת עצמות אין סוף ממש (הצד האין סופי ממש)".

וכן בכתבי המגיד ממזריעטש, תלמידו וממשיך דרכו של הבעל שם טוב, מייסד תורת החסידות:
"מגיד דבריו ליעקב", ליקוטי אמרים צ"ט:

"וזהו בראשית – בשביל ישראל שנקראו ראשית... והנה, כאשר עלה במחשבה שיהיו ישראל, אך זה לא היה יכול להיות כך כי לא יכולין לקבל האור אין סוף ב"ה אור צח ומצוחצח, והוכרח להיות צמצום, שהוא בחינת דין ועיכוב השפע, וע"י כך יכולין לקבל אח"כ את השפע. וכן במשל, שהאב אוהב את בנו אהבה עצומה, אך הבן הקטן אינו יכול לסבול האהבה והאב רוצה לגלות האהבה ומכה אותו, וע"י כך מגלה אח"כ את מידת הרחמנות שהוא התגלות אהבתו... ובאמת מעשה הצדיקים שעושים עתה בפועל, הם מכוונים ושווים למחשבת הבורא הקדומה".
ובסימן י"א:

"איתא בגמרא "גדולים מעשה הצדיקים יותר ממעשה שמיים וארץ", פירוש: כי מעשה שמיים וארץ היה יש מאין, וצדיקים עושין מיש אין, כי מכל הדברים שעושין, אפילו גשמיות כמו אכילה מעלין ניצוצין הקדושים מזה המאכל למעלה, וכן מכל דבר, נמצא שעושין מיש אין (ואמרו חז"ל: "גדול נס אחרון")."

בפסקה זו, עונה החסידות לטענתו של "נפש החיים", שטען שכיוון שבאמת מצד האור, אין צמצום, והוא בכל מקום, וכל הצמצום הוא מצד מבטינו ומצד תפיסתנו, וממילא כיוון שצומצמו עינינו, כיוון שצומצמה הבנתנו, אות הוא

שאסור לנו לנסות לחיות את הצד האלוקי האין סופי.

עונה המגיד ממזריעטש, "היא הנותנת" – בדיוק ההיפך. כל מטרת הצמצום הייתה לאפשר לנו כנבראים לטפס שלב אחר שלב, כמו אדם שנמצא בחושך ועובר למקום מואר, שענינו נפתחות אט אט כדי שיוכל לקבל אור בלי להסתנוור, ועם הזמן עיניו יכולות להיפתח עוד ועוד.

כך ביחס של הנברא אל הצמצום – באמת מצד רצון הבורא, היה הרצון לגלות לנו את האור הצח והמצוחצח, האור האין סופי, אבל אי אפשר להשפיע כל כך הרבה אור, ולכן צומצם השפע, כדי שנתרגל לאור ידידותי ונח לקליטה, אך כל מטרת הדין ועיכוב השפע הוא: "וע"י כן יכולים לקבל אחר כך השפע".

יוצא מדבריו איפה, שבתחילה האדם צריך לעבוד בקו האין סוף, שהוא צמצום השפע, אבל אח"כ מתוך ההתרגלות לקדושה ודביקות בבורא במקומות הגלויים והברורים, הצדיקים עולים לאור אין סוף ומוצאים את הנוכחות האלוקית בכל המציאות העולמית, ואפילו באכילה גשמית. ואדרבא, עיקר המעלה של הצדיקים היא שהינם עושים יש מאין.

דהיינו, הבורא עשה יש מאין – הפך את האין סוף, את אורו הבלתי מוגבל שהוא בבחינת אין למציאות של יש. ברא עולם מלא גבולות והעלמים, שהוא יש – עשה יש וצמצם את האין.

תפקידם של הצדיקים הוא הפוך וקשה יותר, לעשות מיש – אין. מדבר מוגבל וכביכול נעדר נוכחות אלוקית – למצוא בו את האין. למצוא אפילו באכילה גשמית שהיא יש המוגבל, שעל פניו אינה נראית אלוקית ולמצוא בה את האין. למצוא כיצד האור האלוקי נמצא בכל דבר, בכל עניין ולא רק בדברי הקדושה, התורה והמצוות, אלא אפילו בחומר ובגבול לגלות את האין, את האור האין סופי.

זוהי מעלתם של הצדיקים, שמגלים בתוך העולם של אחר הצמצום את האור שלפני הצמצום, וזו הייתה מטרת הבורא מלכתחילה, לגלות לנו את האור הזה, את האור הצח והמצוחצח, אלא שהדברים נעשו בשלבים.

אין ספק שהחסידות חולקת בצורה מוחלטת על דברי "נפש החיים" ורואה אידיאל שונה בחיים.

בפרק הבא נעסוק ונראה כיצד הדברים מתבטאים באופן מעשי וכיצד מגלים את האור האין סופי בעולם.

9. "דביקות" - העלאת ניצוצות - תפיסת החסידים מול המתנגדים

ראינו עד עתה ששורש המחלוקת בין החסידים למתנגדים הוא האם על האדם לנסות לחזור למבט האין סופי, שהנוכחות האלוקית היא בכל מקום, נברא, חפץ, מקרה, ותנועה. דהיינו, להעלים את חושך הצמצום ולחזור לאור אין סוף. או כשיטת המתנגדים שאסור לאדם לנסות לחיות את האור אין סוף. אסור לאדם לחיות את המבט האלוקי אלא עליו לחיות רק בתוך הקו - בתוך התפיסה שהאור האלוקי נמצא במקומות מסוימים ורק היכן שציוותה ואמרה התורה, ומעבר לכך אין הדבר ביכולתו וגם לא ברשותו.

ע"פ דעת המתנגדים כל הדביקות כולה תלויה בלימוד התורה ואין שום עבודה אחרת זולת לימוד התורה. כל יציאה מלימוד התורה היא בעצם הפסקת הדביקות, ואין לחפש דביקות דרך העולם הזה ו"העלאת ניצוצות", אלא רק ע"י לימוד תורה.

וכדברי נפש החיים שער ד פ"י:

"ויכוין להתדבק בלימודו - בו בתורה, בו בקדוש ב"ה, היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה' זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד".

וכן בשער ד' פרק לג':

"וכמה צריך האדם לתקוע ולקבוע זה העניין הנורא במחשבות לבו, בל תמוט, שכל האדם וחיוו הוא רק אותו העת שהוא דבוק בתורה הקדושה, וכשמסלק ופורש עצמו הימנה לעסוק בנויו של זה העולם החשוך, הרי הוא מסור ביד יצרו ולמה לו חיים".

דהיינו, כל עבודה זולת לימוד תורה הרי הוא כבר מסור ביד יצרו ואין לו מהדביקות בבורא. "ואפילו לעסוק בנויו של עולם" - דהיינו, אפילו בדבר שאינו של איסור ועבירה, אלא הנוי של העולם, אע"פ שיש בו צד של צורך ועניין, מכל מקום אין זה לימוד תורה.

וכך כתב גם ביחס לדברי ר' ישמעאל שחלק על רשב"י במסכת ברכות ל"ה ע"ב, וטען שאדם צריך לשלב עבודה ופרנסה עם לימוד, וכמו שכתוב "ואספת דגנך" - הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל".

כתב נפש החיים בשער א' פ"ח:

"כי ודאי שאין דעת ר' ישמעאל, שיהא הרשות נתונה לאדם לפרוש ח"ו אף זמן מועט מעסק התורה ולעסוק בפרנסה ויהיה בטל אותו העת מעסק התורה ח"ו, אלא אמנם רמזו ר' ישמעאל בלשונו הקדושה "הנהג בהן" מנהג דרך ארץ, רוצה לומר עימהן עם הדיברי תורה, היינו שגם באותו העת ושעה מועטת שאתה עוסק בפרנסה כדי הצורך וההכרח להחיות נפש, על כל פנים ברעיוני מחשבתך תהא מהרהר רק בדברי תורה".

נמצינו למדים שעל פי שיטתו, אין שום עבודה רוחנית אחרת חוץ מלימוד תורה.

בניגוד לדעתו של נפש החיים, שמה החסידות את עניין "העלאת הניצוצות" כמטרה בפני עצמה. הדביקות צריכה להיעשות לא רק ע"י לימוד תורה אלא צריכה להיעשות מכל העולם הזה על כל ברואיו יצוריו ופרטיו, ואדרבא זו התכלית שאליה ירד האדם לעולם הזה דווקא וכמו שנראה בהמשך.

כעת נראה איך הדברים הופכים למעשיים.

מגיד דבריו ליעקב - הקדמה:

"תחילת הכול ראוי לדעת שמלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מינה, והוא בתוך כל עלמין... ודבר זה נראה בחוש בכל דבר, כי בכל מקום יש חיות הבורא ב"ה, כי בודאי יהיה בדבר ההוא טעם או ריח או מראה או אהבה... וכאשר נפשיט אותה הגשמיות ונחשוב רק הרוחניות בלבד כגון הטעם או הריח, אם כן בודאי הוא דבר רוחני וחיות הבורא יתברך השוכן בדבר המגושם הזה כנשמה בגוף, וכן הוא בכל דבר ובכל תנועה... ובכולם ניצוצי חיות נמשכין מהבורא יתברך, שהוא צרור החיים ואור החיים ומקור החיים ... וממנו יתברך נמשך חיות בכל דבר, מרום המעלות עד למטה בתחתונים וזהו צמצום שכינתו יתברך ששוכן בתחתונים".

וכן בתורת המגיד הנהגות:

"מי שהוא אדם חכם ביראה ומחשבתו איך תמיד לעבוד השי"ת, אדם זה הוא שלם בכל מעשיו, ויכול לאכול דברים טובים ושאר תענוגים ומ"מ יכול לסגף עצמו בהם... וכן לראות בכל מקום שירצה ולא להסתכל חוץ לארבע

אמות... וזהו הסוד, דעיקר כל דבר שבעולם הוא הרוחניות שבו, הבא מהשי"ת שנותן בוא טעם ומקימו".

בעולם החסידות מרכז עבודת היהודי בעולם הוא **הדביקות** מתוך פריטי העולם הזה הגשמי, בניגוד למתנגדים ששמו את מרכז העבודה בלימוד התורה וידיעתה ולדעתם עצם העיסוק בתורה הוא הדביקות. בחסידות היהודי צריך לחפש את הבורא לא רק באותיות התורה אלא בכל מקום ובכל דבר שרואה. האור האלוקי נמצא בכל דבר בעולם, הוא החיות והמקור שבכל דבר. מהו המקור לטעם שבפירות, מהו המקור ליופי שנמצא בנוף מרהיב, מהו המקור לחוכמתו של איש חכם ומשכיל, ועוד ועוד. הכול נובע מאורו של הבורא שיורד לעולמנו, ובא לידי ביטוי באין סוף פרטים יצורים ונבראים. על האדם לחפש את האור האלוקי בכל המקומות.

בעולם המתנגדים, הדגש היה על לימוד התורה וכמאמר המשנה:

"כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וחיי צער תחיה". וכן **"אין לו לקב"ה אלא ד' אמות של הלכה".**

דהיינו הנוכחות האלוקית שעל האדם לחפש היא רק בתורה ובמצוות ולא לצאת לחפש את האור האלוקי בכל ההווה.

החסידות טוענת שאמנם דברי המשנה נכונים, אך כל זה הוא דווקא לאדם שאינו שלם ביראה, שעדיין לא הגיע לדביקות שלימה בבורא. אדם כזה החייב לחיות רק בקו אין סוף ועדיין לא הגיע לאור אין סוף שנמצא בכל, בכל ההווה כולה, לכן עליו להתמקד רק בתורה ולא לחפש את הדביקות בבורא דרך העולם.

אך השלמות והאידיאל לאדם חכם ושלם, היא להגיע לרמה כזו, שלא משנה לו אם פורש ומסתגר, או אוכל ומתענג. שלא משנה לו אם לא מסתכל חוץ לד' אמות (שומר עיניו גם מדברים של היתר ויופי הבריאה) או רואה בכל מקום.

דהיינו האדם העליון כל כך זוכך מבטו, כל כך מוצא את האור האלוקי בכל דבר, עד שכאשר הוא אוכל מאכל, תשומת הלב שלו היא לא לתאוה הגשמית, ולעולם הזה התחתון המפרידה אותו מהאור האלוקי, אלא הוא טועם את המתיקות שבפרי, שבמאכל, ומבחינתו כעת הוא נפגש עם ניצוץ מהאור האין סופי, שכאן ועכשיו בפרי, הוא מתגשם כטעם מתוק וטעים.

אדם כזה, במבט כזה, מוצא בחומר את האור האלוקי, את האור האין סופי, ולכן עצם האכילה מעלה אותו ויוצרת לו התפעלות ודביקות בבורא. שהרי כוח האין סופי של הבורא, מתבטא כאן במתיקות הפרי ובעוצמה הציורית של הנוף המרהיב.

אם זה המבט, אם לכזו דביקות הגיע האדם, הרי גם כשאוכל וגם כשנפגש עם הנוף והעולם, בעצם הוא מתעלה ומתקדש. הוא מוצא את אור הבורא בטבע ובמאכל כמו שמצא אותו בתורה. וכיוון שכך, "ויכול לאכול דברים טובים ושאר תענוגים מ"מ יכול לסגף עצמו בהם", דהיינו גם כשהוא אוכל ומתענג, הריכוז והמבט שלו הם על החיות והרוחניות שבמאכל, על הניצוץ האלוקי שבמאכל, וגם כשהוא אוכל, או רואה נוף ציורי, הוא פוגש את העולם הרוחני ובעצם מסתגף ופורש מהעולם הגשמי תוך כדי האכילה והטעם. זו הכוונה בדבריו "ויכול לראות בכל מקום שירצה, ולא להסתכל חוץ מ ארבע אמות". דהיינו, בכזה מבט פנימי ועליון, הרואה את הניצוץ האלוקי בכל דבר, הוא נותן לעיניו לראות את כל פלאי הבריאה ועדיין לא יצא חוץ מאבע האמות של הקדושה.

במהות, אדם כזה למרות שרואה וטועם ופוגש את העולם הזה, לא הסתכל חוץ מ'ד' אמותיו כלל.

בחסידות המבט השלם הוא הדביקות - למצוא את "ניצוצי החיות הנמשכין מהבורא יתברך". הצדיק שראינו לעיל שהופך את היש לאין, הוא האדם החכם, בעל היראה שמצליח לזכך מבטו, ולמצוא ביש - במוגבל, את האין סוף, את השורש הרוחני שמתחבא בתוך הגשמי.

הדביקות של האדם בבורא היא לא רק עבודה של מציאת ניצוצי הקדושה רק בתוך המאכלים והטעמים, אלא עבודה רוחנית גם בכל המקרים והאירועים אותם יפגוש האדם, גם אותם הוא צריך לדרוש ולחפש הניצוצות. ליקוטי אמרים ריג:

"כלל הדברים, שכל מה שרואה ושומע וכל המקריות שיקרה לאדם, הכול הם באים לעורר אותו הן דבר אהבה הן דבר יראה... לפעמים מתפחד האדם מדבר מה או מאיזה בריה, הכול בא לו כדי להעלותה... היינו שבא לו פחד מאיזה דבר לעורר לו יראה... לא מפני שיפחד מפני זה שלח לו הקב"ה

היראה, רק רוצה ה' את יראיו המייחלים לחסדו להעלות היראה". (דהיינו שיתעורר מהפחד מהחיה או מהליסטים ליראת הבורא).
 "וזה הכלל שכל מעשיו יהיו בדביקות להשי"ת וישגיח על הכול, על כל אשר יראה וישמע... וזהו שנאמר על שלמה המלך ע"ה 'וידבר על העצים והאבנים' שעל כל מה שראה, אמר על כולם טעמים שמגיעים לעבודתו יתברך".

עפ"י החסידות, אפילו אם אדם נבהל ונתפחד מאיזה כלב או חיה, גם באירוע זה ניצוץ אלוקי מאור אין סוף, הקורא לאדם לרומם את יראתו הטבעית ליראת הרוממות מהבורא יתברך שמו. וכיוון שכך יוצא שכל מה שפוגש האדם, רואה או שומע הכול רמזים לעבודתו יתברך והאור האין סופי מופיע בכל מקום ובכל אירוע ומקרה שפוגש האדם.

או כמו שכותב ר' נחמן בליקוטי מוהר"ן נד. ב:

"והקב"ה... מזמין לו לכל אדם מחשבה דיבור ומעשה לפי היום... לפי האדם ולפי המקום ומלביש לו בזאת המחשבה דיבור ומעשה, שמזמין לו רמזים כדי לקרבו לעבודתו. לכן צריך להעמיק מחשבתו בזה... ולהבין מהו הרמיזות בפרטיות".

דהיינו, האין סוף נמצא בכל מקום, בכל נברא ובכול אירוע ומקרה, וצריך האדם להגיע למבט אלוקי, ולמצוא הניצוץ האלוקי לא רק בטעמים ובגוונים, במאכלים ובנוף אלא להעלות ניצוצות מכל דבר שרואה פוגש או שומע.

10. מרכזיותו של הצדיק בחסידות מול הת"ח

בגלל שמטרת האדם עפ"י החסידות היא להאיר חושך הצמצום ולעלות מקו אין סוף לאור אין סוף הנמצא בכל מקום. כיוון שכך, האידיאל של החסידות הוא להגיע לדביקות מוחלטת בבורא, דהיינו שהאדם ימצא את אור האין סוף גם בעולם הרוחני, וכן גם בכל מקום בעולם הגשמי. ובכל מה שרואה או פוגש יחפש את הניצוץ הרוחני הפנימי. זו הסיבה מדוע החסידות שמה במרכזה את הצדיק שמהווה נקודה מרכזית בעבודה הרוחנית של כל יהודי.

הצדיק, הוא הדמות שהגיעה לדבקות המושלמת, שמוצאת בכל עניין, חפץ ותנועה את האור האין סופי. לכן במקום הדמות של התלמיד חכם שהיותה

מרכז העולם הליטאי (עניין התלמיד חכם הוא ידיעת התורה, מציאת האור האלוקי במקום ברור ומוגדר, בלימוד תורה שהוא עולם רוחני) שמה החסידות מעל התלמיד חכם את דמות הצדיק, שהוא ביטוי למבט של האור האין סופי שנמצא בכל מקום ממש, וגם בעולם הגשמי.

אך מרכזיותו של הצדיק בחסידות, היא אינה רק בגלל שהצדיק הגיע למדרגה שהוא רואה וחי את אור האין סוף בכל מקום, אלא בעיקר בגלל שתפקידו של הצדיק בעולם עפ"י החסידות, הוא להרים את כלל העם למדרגה זו, ולמטרה זו ירדה נשמתו לעולם.

על פי החסידות, יש לנו תלות גדולה בקרבה לצדיקים ובלעדי קרבה זו לא נצליח לבד להגיע למבט הגדול והאלוקי בעולם הזה. וכדיברי בעל התניא בפרק מב:

"ועוד זאת יתר על כן, בכל דור ודור יורדין ניצוצין מנשמת משה רבינו עליו השלום, ומתלבשין בגוף ונפש של חכמי הדור, עיני העדה, ללמד דעת את העם ולידע גדולת ה'".

ובצורה יותר ברורה, בכתבי ר' נחמן שטוען שכל עבודתנו כיום תלויה בקרבתנו לצדיק וכדבריו בליקוטי מוהרן תניינא תורה לט:

תהלים מו: **"לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ",** כי באמת הדבר נפלא ונורא מאד, אשר ברא הש"י את כל הבריאה, שיש בה כמה וכמה דברים נפלאים ונוראים הרבה מאד מאד, מה רבו מעשי ה'. ואפי' בזה העולם לבד, עצמו נפלאות ה', אשר ברא דוממים וצומחים וכו'. ומי יוכל לשער גדולת ה' שיש בבריות של זה העולם, מכ"ש שאר העולמות.... דהיינו, שיכולין ישראל להעמיק עיונם, ולדעת ולהתבונן בפרטי הבריאה, בתבנית האברים ובנין וקומה ודמות וכו' של כל דבר ודבר, להתבונן בהם גדולות הבורא ית', ולעבדו ית' עי"ז.... וצריך כ"א להעמיק עיונו בזה, לדעת ולהכיר גדולת הבורא בכל דבר ודבר, בתבניתו ודמותו, בפרטיות אבריו ובנינו, וכיוצא בזה, ולעבדו ית' בזה. עד אשר יבא לבחי' התכלית של אותו הדבר, שהוא בחי' שבת, עולם הנשמות וכו'.

והנה הבעלי שכל, שיש להם שכל גדול, הם יכולים זאת. אבל קטני ערך כמונו היום, שכולנו במדרגה פחותה מאד, בבחי' רגליו, איך אפשר לנו לבא

לידיעה זו. וע"כ יש לנו לכסוף ולהתגעגע ולהשתוקק מאד, מי יתן והיה לנו מנהיג הדור, רועה נאמן, שיהיה לו זה הכח, שיוכל להאיר אפי' בנו, בבחי' רגלין, ידיעה והשגה הנ"ל, שנזכה לבא אל התכלית.

וכשארז"ל (ברכות ז ע"ב) אל תקרא שמות אלא שמות, דהיינו עולם הנשמות, שהוא התכלית, הוא מלובש ונאחז בארץ השפילה הזו. שע"י עולם הזה השפל, דייקא על ידו, מוכרחין להשיג התכלית כנ"ל. ובאמת הוא חידוש נפלא ונורא מאד, שהשגת התכלית שהוא דבר גבוה כזה, להשיג אותו ית', הוא תלוי דייקא בבריות עולם השפל. וכל הנשמות מוכרחין לעבור בזה העולם, כדי להשיג התכלית. כי אין משיח בן דוד בא, עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (יבמות סב ע"א). כי כולם מוכרחין לבא לזה העולם השפל, כדי להשיג התכלית על ידו כנ"ל, נמצא, שכולם הם בחי' נצרך לבריות, שהם נצרכים לבריות העולם, להשיג התכלית על ידם כנ"ל.

וראוי לנו לומר זאת בבכיה, בדמעות שלישי. לבכות ולהתגעגע, לבקש ולהתחנן לפניו ית', מתי נזכה לזה, שיהיה לנו זה הדעת, שנוכל לדעת ולהכיר הבורא ית' מכל דבר של זה העולם בפרטי פרטיות כנ"ל, עד התכלית כנ"ל. וכפי המדריגה פחותה שלנו עתה, וכולנו אין פנינו יפות כלל, אנו צריכין שירחם עלינו הש"י, ליתן לנו מנהיג רועה נאמן, שיוכל להאיר בנו ידיעה הנ"ל, כדי שנוכל לעבדו ית' כראוי, ולבא אל התכלית כנ"ל.

בדברי ר' נחמן 2 נקודות:

נקודה ראשונה: ר' נחמן מוסיף שלא רק שגדולת ה' מתבטאת בבריות הדוממים והצומחים של העוה"ז ולא רק שכל אחד צריך להעמיק עיונו בזה, אלא שלדעתו, זו התכלית וזוהי העבודה הכי עליונה, עד כדי כך, שרק בשביל כך - רק כדי להכיר גדולת ה', דרך העולם הזה, יורדות הנשמות מהעולם העליון לעולם הזה השפל וכל זה בשביל תכלית זו של הכרת הבורא דרך בריותיו. מכיוון שתכלית זו היא כל כך עליונה ועצומה, עד שבשביל כך מוכרחות הנשמות לרדת לעולם הזה, לכן:

"ראוי לנו לומר זאת בבכיה בדמעות שלישי לבכות ולהתחנן לפניו יתברך מתי נזכה שיהיה לנו זה הדעת, שנוכל לדעת ולהכיר הבורא יתברך מכל דבר של זה העולם".

אין ספק שלגודל התכלית הגדולה, שבשבילה באות הנשמות לעולם הזה, נבין את הרגש, הכיסופים והתפלה של ר' נחמן שנזכה לזאת המדרגה. נקודה שניה: ר' נחמן כותב שכיום אנחנו בעלי שכל קטן. דהיינו רב העולם היום טרודים בעצם החיים, איך לשרוד את מלחמת החיים הבסיסית - פרנסה בריאות ועוד, והשכל אינו פנוי למבט עליון זה, שרואה את נוכחות הבורא בכל נברא חפץ ותנועה. ואם כן, האם תכלית עליונה זו, שבשבילה באה הנשמה לעולם, תתפספס ותלך לאיבוד ?

אלא שכאן נכנס תפקידו של הצדיק. הצדיק, הוא הדמות האגדית עם הכוחות והמבט העליון האלוקי, שתעזור לנו להרים את המבט למצוא את גדולת ה' בכל נברא וחפץ.

לטענת ר' נחמן, כיום אין סיכוי לאדם להגיע לתכלית עליונה זו ללא הצדיק. הדביקות בצדיק הינה מרכז גדול בחסידות. הצדיק אינו רק תלמיד חכם שיש לו ידיעות יותר רחבות בתורה מאדם רגיל, אלא הצדיק הוא הדמות שקיבלה כוחות משמים, כמו שראינו בתניא, כדי להרים את עם ישראל. ולכן כל אדם צריך להתפלל לבורא שיזכה אותו להתקרב לצדיק וע"י כך יזכה לתכלית של הכרת הבורא מכל נברא וחפץ בעולם הזה. החסידים הקפידו לבוא לצדיק, להתקרב לצדיק, לבוא אליו אפילו ממרחקים לאכול משיירי שולחנו.

הצדיק הוא אדם בעל מבט אחר ושונה בחיים. הוא רואה את העולם הזה בצורה שונה מכל אדם רגיל. הוא רואה את המימד האלוקי שבכל נברא, חפץ ותנועה וכיוון שכן, כיון שהוא שונה בצורה מהותית מאדם רגיל, בגלל שהוא חי את האור האין סופי שבכל מקום, לכן עלינו הקטנים:

"לכסוף ולהתגעגע ולהשתוקק מאוד. מי ייתן לנו מנהיג הדור רועה נאמן שיהיה לו זה הכוח, שיוכל להאיר בנו בבחינת רגלין (דהיינו לקטני השכל) ידיעה והשגה הנ"ל, שנזכה לבוא אל התכלית".

תלמיד חכם, הוא אדם בעל ידע גדול יותר בתורה, בעל התמדה ושקיעה אחרת בתורה, אך בסופו של דבר התלמיד חכם רואה את החיים בחוץ, רואה את הטבע, הפירות והצמחים, כאדם רגיל ונורמלי. צדיק, זה לא רק אדם גדול

ובעל תורה רחב יותר, אלא זה מבט אחר על החים, זו תפישה מהותית שונה ולכן הוא גם רועה נאמן ובעל תפקיד כללי להולכת העם.

בחסידות הקפידו על קרבה לצדיק, כי בלעדיו לא נצליח להגיע לתכלית של הכרת גדולת ה' מהעולם הזה. הסיבה שהחסידים אכלו את שיירי המאכל של הצדיק היא מפאת הבנתם שאכילת הצדיק היא שונה.

בניגוד לאדם רגיל, אין האכילה של הצדיק רק צורך קיומי, בגלל רעב או תיאבון, אלא שהצדיק אכן מעלה ניצוצות דרך האכילה, דהיינו שמוצא את גדלות הבורא דרך טעם המאכל ויופי הפרי, על ידי זה, הוא מתענג ומתעלה למבט של אור האין סוף וממילא אכילתו היא שונה בתכלית, כמו שכתב ר נחמן בליקוטי מוהרן תנינא ה, ג:

"כי אכילת צדיק היא רק בשביל הנשמה, כמו שכתוב 'צדיק אוכל לשובע נפשו', ושביעת הנפש זה בחינת הצחצחות, שמצחצח נשמתו על ידי אכילתו, בבחינת 'השביע בצחצחות נפשך'".

11. הבדלים מעשיים בעבודה הרוחנית בחיי היומיום של כל יהודי -

בין החסידים והמתנגדים

ישיבות חסידיות מול ליטאיות

ההבדלים המחשבתיים בין השקפת עולמם של החסידים והמתנגדים לא נשאר רק בצד הרעיוני, אלא יורד אפילו לפסים המעשיים ולסדר היום של התלמידים בעולם הישיבות. ההבדלים הם באידיאלים השונים שיש בין העולמות וממילא בסדרי עבודה שונים בין סוגי הזרמים והישיבות.

עולם החסידות הכניס מימד נוסף חוץ מעניין לימוד התורה. הוא הכניס את עניין חיפוש הדביקות בבורא בתוך פירטי העולם הזה, שהוא הביטוי לאור האין סוף שנמצא בכל מקום. לאידיאל זה ומטרה זו ייחד העולם החסידי בעולם הישיבות שלו ובחיי היום יום של כל יהודי, זמנים מיוחדים לתרגול ובנייה של עניין הדביקות מתוך העולם הזה דווקא.

תניא פרק מב':

"אך עיקר הדעת אינה הידיעה לבדה שידעו גדולת ה' מפי סופרים ומפי

ספרים, אלא העיקר הוא להעמיק דעתו בגדולת ה' ולתקוע מחשבתו בה' בחוזק ואומץ הלב, עד שתהא מחשבתו מקושרת בקשר אמיץ וחזק כמו שמקושרת בדבר גשמי שרואה בעיני בשר".

"והנה כל אדם מישראל יהיה מי שיהיה, כשיתבונן בזה שעה גדולה בכל יום איך שהקב"ה מלא ממש את העליונים והתחתונים, את השמים ואת הארץ ממש".

דהיינו חוץ מעניין לימוד התורה, כותב התניא, שהעיקר הוא לא הידע והלימוד רק מפי ספרים וסופרים אלא העיקר הוא העמקת הדעת וההתבוננות, איך האין סוף מלא ממש את העליונים והתחתונים ממש ובשביל להגיע לכזו דבקות, שזה האידיאל הנכסף, יש על האדם לייחד שעה גדולה של התבוננות בכל יום.

דהיינו כל אדם, יהיה מי שיהיה, חייב להכניס בלוח הזמנים שלו, בנוסף לעניין לימוד התורה, זמן מיוחד ומוגדר בשביל עבודה שתביא אותו לדביקות בראיית אור האינסוף גם בעולם הזה.

וכן כותב:

"ואם כן ככה ממש, יש לו לירא את ה', על ידי ראיית עיני בשר, בשמיים ובארץ וכל צבאם אשר אור אין סוף ברוך הוא מלובש בהם להחיותם".

השעה שאותה ירגיל עצמו יום יום כדי למצוא את הבורא בכל מה שרואה, בשמים ובארץ, צריכה להפוך להיות מבט החיים הקבוע בכל זמן נתון.

"אלא שהעיקר הוא ההרגל להרגיל דעתו ומחשבתו תמיד להיות קבוע בליבו ומוחו תמיד, אשר כל מה שרואה בעיניו, השמים והארץ ומלואה, הכול הם לבושים חיצוניים של המלך הקב"ה ועל ידי זה יזכור תמיד על פנימיותם וחיותם, וזה נכלל ג"כ בלשון אמונה שהוא לשון רגילות, שמרגיל האדם את עצמו כמו אומן המאמן את ידיו".

דהיינו בתחילת הדרך, יש על האדם לעבוד על עניין הדביקות רק שעה בכל יום, אך עם הזמן וההרגל, אותה שעה צריכה להימתח לכל היום כולו, אותה דביקות שהגיע אליה האדם באותה שעה, צריכה להיות קבועה במוחו וליבו של האדם תמיד.

באופן מעשי, יש הבדל ברור בין סדר היום של בחור בישיבה חסידית לבין בחור בישיבה ליטאית, וההבדל נובע מהשאלה מהי המטרה שאליה צריך לשאוף התלמיד וכל יהודי. האם המטרה היא לימוד התורה וידיעתה וזו בעצם הדביקות בבורא – עצם הלימוד הוא הדביקות, או שהמטרה חוץ מידיעת התורה ולימודה, גם להגיע לדבקות באמונה (לשון אימון ותרגול) של מציאת הבורא בכל נברא ודבר בעולם הזה.

זאת הסיבה שבעולם החסידי ייחדו בישיבות, זמנים מיוחדים לקניית הדבקות, שעות של התבוננות בגדלות הבורא דווקא בתוך העולם הזה. וכמו שכתב הצמח צדק בספרו דרך מצוותיך בשורש מצוות התפילה פרק כה':

”ואף על פי כן נראה ונגלה כוחו ויכולתו יתברך הבלתי בעל תכלית (דהיינו האור אינסוף הלא מוגבל) בבריאת הנבראים (עולם גשמי) מהשתלשלות הנמצאים (עולם רוחני – מלאכים ושרפים) וזהו שאמר דוד המלך ע”ה במזמור ברכי נפשי גדולת הבורא יתברך במה שברא בריאות גשמיות כמו הרים הגבוהים ליעלים. ולמה לא הזכיר גדולתו יתברך בהשתלשלות הספירות? אלא לפי שבגשמי נראה יותר כוח אין סוף ב”ה ויכולתו שהוא כל יכול במה שברא ברואים גשמיים”.

דהיינו התבוננות צריכה להיות דווקא בעולם הגשמי כדי למצוא את כח האין סוף הבלתי מוגבל וכדי לעלות דווקא על ידי ההתבוננות בעולם הזה מקו אין סוף לאור אין סוף.

יש רק לסייג ולהעיר שאף על פי שהצמח צדק מוצא את גילוי האור האין סופי דווקא “במה שברא הבורא בריות גשמיות כמו הרים הגבוהים ליעלים מחסה לשפנים”, דהיינו שדווקא ההתבוננות במציאות הגשמית והחומרית, דווקא ההתבוננות במעשה הבריאה היא הנוגעת באור האין סופי “ובכוחו ויכולתו יתברך הבלתי בעל תכלית.

מכל מקום, אין הדבר אומר חלילה, שעבודת ההתבוננות ומציאת האור האלוקי בכל ההוויה כולה היא במקום לימוד התורה, במקום מצוות לימוד תורה.

שהרי כבר נאמר במשנה באבות פ"ג מ"ז:

"אמר ר' יעקב, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו".

ולכאורה ניתן לשאול והרי כתב הצמח צדק שגילוי אור האין סוף הוא דווקא בדברים הגשמיים?

אלא שכבר ביאר בעל המאור עיניים (פרשת יתרו) אחד מגדולי החסידות:

"וצדיק באמונתו יחיה, להאמין שהוא יתברך מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מינה ואיך לא ירא מפני מלך גדול ונורא העומד עליו בשעה שלומד הגמרא?

והגם שמלוא כל הארץ כבודו אך שם הוא התגלות יותר, שהקב"ה מתגלה אצלו יותר, בשעה שלומד".

דהיינו, באמת מלא כל הארץ כבודו, והאור האין סופי מתגלה בכל, וגם בנוי של האילן וביופי הטבע והבריאה מתגלה האור, אלא שמצב המפגש של האדם, מהצד האנושי שלנו, המפגש שלנו עם התורה הוא גילוי הקב"ה יותר ברור וגלוי אצלנו, מאשר אם נתבונן ביופי הבריאה.

האור האין סופי נמצא בכל, אך בתורה ובלימודה, יש יותר גילוי של הבורא ללומד, בצורה יותר קלה ישירה וברורה.

אפשר להוסיף ולומר, שדווקא מחמת שהאור המתגלה בטבע ובעולם הזה, הוא רק האור האין סופי, דווקא מחמת גודלו ואין סופיותו, דווקא בגלל כך הוא יותר מכוסה ונעלם מעין האדם, יותר קשה לחושפו ולהיפגש עמו. וכן כתב התניא בפרק מח':

"והמשל בזה הארץ הזו הגשמית, אע"פ שמלא כל הארץ כבודו, והיינו אור אין סוף... אעפ"כ אין מתלבש בה בתוכה בבחינת גילוי ההשפעה רק חיות מעט מזעיר... וכל אור אין סוף בה נקרא סובב עליה, אף שהוא בתוכה ממש, מאחר שאין השפעתו מתגלית בה, רק משפיע בה בבחינת הסתר והעלם".

דהיינו, אור אין סוף אע"פ שהוא בתוך הארץ הגשמית, מ"מ הגילוי של זה הוא מעט מזעיר, ושאר האור הוא סובב מעל, לא נראה בבירור, ואין שפע אור

זה נגלה.

ולכן אסור ללמוד בתורה להפסיק לימודו, כי בתורה האור הוא גלוי ואינו בבחינת הסתר.

הרב קוק גם מתייחס לשאלה הזו באורות התורה פ"ט סעיף ז':

"אע"פ שכל העולם כולו... מלאים הם מאור ה' וקודש של חיים עליונים... מכל מקום, מעיין האורה היסודית הרי הוא גנוז בתורה... מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, אע"פ שאינו ממש מתחייב בנפשו... כי סוף כל סוף מכל העולם אור חיים זורח הוא, אבל מן התורה שופע אור חיים דחיים ואין עוזבים קדושה חמורה מקורית..."

דהיינו באמת כל ההוויה כולה מלאה באור ה', והאור האין סופי זורח מהכול, ולכן באמת אין הוא מתחייב בנפשו ממש, אלא רק מעלה עליו הכתוב ולא יותר. אך מכל מקום, בתורה מתגלה האור האלוקי שהוא המעיין והמקור לקדושה שאחר כך תתגלה בכל ההוויה, וכיון שכך אין עוזבים את המקור של האור, אין עוזבים את התורה שהרי האור שאח"כ יתגלה בטבע ובהוויה הוא יונק מהמעיין הרוחני הנמצא בתורה. ולא עוזבים את השורש בשביל הענפים. אבל ברור שכל הדברים הם רק ביחס של הפסקת לימוד תורה לצורך התבוננות בבריאה, אך מצד הבריאה עצמה, סוף כל סוף "מכל העולם אור חיים זורח הוא".

12. תורה לשמה - החסידות מול "נפש החיים"

הבדל נוסף הנובע מהשאלה האם מטרתנו היא אור אין סוף או קו אין סוף: דהיינו, האם עלינו לצאת לחזור למבט האלוקי - שאין צמצום. או לחיות ולהישאר בעיניים האנושיות - שיש צמצום, הוא עניין לימוד תורה לשמה. נפש החיים - ר' חיים מוולאזין - יוצא מלחמה נגד החשיבה שתורה לשמה - עניינה דביקות.

הוא מאוד פחד מהתפיסה החסידית, ששמה במרכזה את עניין הדביקות האלוקית, ומציאת אור האין סוף בכל פרט בהוויה, לא רק מצד שלדעתו אסור לאדם להפוך את המבט האנושי - קו אין סוף, לאלוקי - אור אין סוף, אלא גם מהחשש, שמא מחמת כך, מחמת הדביקות ומציאת הבורא בכל ההוויה,

תתמעט התורה ולימודה יהפוך לדבר משני וצדדי.

נפש החיים שער ד' א:

"אחרי אשר זה שימים רבים לישראל שהושפל עסק התורה הקדושה... והן עתה בדורות הללו בענוותנו הרבים, נפלה מאוד מאוד... ותחילה אשים דברתי בעניין עסק התורה לשמה. מהו עניין לשמה, כי גם זה פרי חטאת, לכמה המונעים עצמן מעסק התורה הקדושה, בחשבם כי עניין לשמה פרושו בדביקות גדול בלי הפסק."

"עניין עסק התורה לשמה, האמת ברור כי לשמה אין פירושו דביקות, כמו שסוברים עתה רב העולם, אבל האמת כי עניין לשמה, פירושו לשם התורה... כל דיבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה כגון לידע ולהבין, להוסיף לקח ופילפול."

ובפרק ט' לאחר שמבאר את חשיבות לימוד התורה מתוך יראת שמיים, כדי שילמד במטרה לדבוק בבורא ולא חלילה לקנטר או להתייהר:

"כן בעניין היראה אם יאריך בה האדם, זמן יתר מכפי מידתה, הנצרך לקיום ושימור רב תבואות התורה. הרי הוא גוזל אותו הזמן העודף מהתורה שהיה צריך ללמוד באותו העת. כי לא הורשה לעסוק בהתבוננות וקניית היראה אלא כפי אשר ישקול בשיכלו לפי טבעו ועניינו... לעסוק בקניית היראה... לצורך שימור וקיום תבואות התורה."

ובפרק י': "ובשעת העסק והעיון בתורה, ודאי שאין צריך אז לעניין הדביקות כלל, שבהעסק ועיון לבד הוא דבוק ברצונו ודיבור יתברך."

דהיינו בעל נפש החיים טוען שהדביקות היא לצורך לימוד התורה ולא להיפך. עניין לימוד התורה לשמה הוא ידיעת התורה, האחיזה בה, הפלפול בה, העיסוק בה. לא ללמוד תורה לשם דביקות אלא אדרבא כל מטרת הדביקות והיראה היא לשרת את התורה כדי שלא תהפוך ידיעת התורה לקנטור וגאווה. בגלל שהוא תופש שהאדם נברא לאחר הצמצום ועליו להישאר במבט מצומצם, שלעיני האדם אין האלוקות בכל ההווה, אלא להישאר במבט האנושי שיש נפרדות בעולם. יש עליון ויש תחתון, יש טמא ויש טהור. ובמבט האנושי,

שצריך להישאר כך אין אלוקות בכל פרטי ההוויה. הרי שאין לחפש דביקות בלימוד ולא דביקות במציאת האלוקות בהוויה, אלא רק ללמוד תורה. לכן עלינו לעסוק רק בתורה, רק בפלפולה, רק בידיעתה ולא לחפש דביקות **כמטרה**.

הדביקות והיראה הם בשביל התורה, לא כאידיאל מעל התורה. לשיטתו ודאי שבעת הלימוד אין לחפש דביקות, כי עצם לימוד התורה הוא הכול והוא עצמו הדביקות, אלא אפילו בזמן שקודם הלימוד שיש על האדם חובה לעסוק בדביקות בבוא, עדיין כל זה הוא רק הנצרך לקיום התורה, אמצעי לשמור על התורה שלא תהפוך גאווה וקנטור ומעבר לזמן זה, אסור לאדם להרבות ביראה ודביקות על חשבון התורה ונחשב הדבר לביטול תורה.

אם הוא רואה כביטול זמן וביטול תורה אם אדם מרבה יותר מהמידה בלימוד היראה והדביקות קודם הלימוד, ודאי שסתם התבוננות באמצע החיים שזו יראה ודביקות שאינה נצרכת ללימוד, ודאי שהיא ביטול תורה, אם יכול ללמוד תורה בזמן זה.

החסידות באמת הגדירה את לימוד תורה לשמה כלימוד תורה שעניינו דביקות. בגלל שכל המטרה של האדם ע"פ החסידות היא לא להישאר במבט האנושי המצומצם שיש נפרדות ואין האלוקות מתגלה בכל ההוויה, אלא עלינו לעלות אט אט למבט אלוקי שהאור האין סופי נמצא בכל מקום. כיון שהאידיאל הוא דביקות באין סוף בכל מקום, בכל החיים ובכל פרט בעולם הזה, ממילא גם לימוד התורה היא חלק מבניין הדביקות הנכספת והרצויה וגם הוא מהווה אמצעי לקניין הדביקות. דהיינו הדביקות הינה מעל התורה ולימוד תורה לשמה הוא בשביל הדביקות.

בעש"ט צוואת הריבש כט':

"אע"פ שבעת הלימוד אי אפשר לדבק עצמו בו יתברך, מ"מ צריך ללמוד, שהתורה מצחצחת נשמתו... ואם לא ילמוד יבוטל דביקותו. ויחשוב שכמו בעת השינה אינו יכול להיות דבוק וכן כשנופלים המוחין שלו, כן לא יהא שעת הלימוד גרוע מהם".

הבעש"ט כותב דברים ברורים, כשם שאי אפשר להגיע לדביקות ללא שינה, אע"פ שבזמן השינה אין דביקות, מ"מ זה אמצעי שאי אפשר בלעדיו. כך גם

לימוד התורה, אע"פ שבעת הלימוד אין דביקות בו יתברך, מ"מ כמו שבלי שינה לא תהא דביקות, כך ללא האמצעי של לימוד התורה לא תהא דביקות. הלימוד הוא אמצעי לדביקות, ולימוד תורה לשמה הוא לצורך הדביקות בבורא יתברך. בנוסחה אחרת בצוואת הריב"ש הדברים אפילו יותר חריפים.

"וכשלומד ינוח מעט בכל שעה כדי לדבק עצמו בו יתברך... ובשעת הלימוד, אע"פ שאי אפשר לדבק עצמו יתברך, כי לא כל מוח סובל ללמוד תמיד בדחילו ורחימו (ביראה ואהבה), ורק אנשים יחידי סגולה כרשב"י וחבריו, מ"מ צריך ללמוד תמיד... ואם לא ילמוד לא יהא בו שכל לדבק בו יתברך... מה גם אם ישב בטל יביאנו היצר לידי מחשבות זרות ותאוות... ובודאי אם היה יכול להתבונן בפלא חוכמת התורה, כח הבורא בכל הנבראים, היה מכיר שחסד הבורא ושפעו תמיד לא ישבותו והיה מדבק בו יתברך באהבה גמורה וכפוף לרצונו ולעבודתו ולמסור נפש רוח ונשמה לקדושת שמו... היה טוב כמו הלימוד ואפשר יותר וכמו שכתב החסיד בעל חובת הלבבות והגאון השל"ה וז"ל "הדביקות הוא יותר טוב שבעתים מהלימוד".

בנוסחה זו בצוואת הריב"ש הדברים יותר קיצוניים. לא רק שהלימוד הוא אמצעי לדביקות ובלי לימוד תורה לא יהא לו שכל להגיע לדביקות, אלא שאם תיאורטית היה יכול האדם לדבק מחשבתו בהתבוננות בכוח הבורא בנבראים כולם ובתורה, ומכוח התבוננות זו היה מגיע לדביקות, מתוך התפעלות מעוצמת אין סופיותו של הבורא, והיה מגיע לדביקות עד כדי מסירות נפש, הרי שהתבוננות זו, ודביקות זו גדולה שבעתים מהלימוד.

ההסבר לכך הוא מפני שע"י עבודה זו עולה האדם למבט של האור האין סופי הנמצא בכל ההווה כולה. כמובן שיש לסייג, שבפועל, זו מדרגה לא מצויה ולא אנושית בימינו וכמו שכתב בהמשך:

"אבל בדורותינו, הלוואי שנוכל לדבק עצמינו בבורא יתברך שמו בג' תפילות ובברכות הנהנין, ואם נתבטל מהלימוד נשאר קרח מכאן ומכאן".

לכן בפועל חובה ללמוד תורה, ולא לבטלה בשביל התבוננות ודביקות, כי אין אנשים כיום שמגיעים לכזו רמה של התבוננות ודביקות עד כדי מסירות נפש,

אך ממהות הדברים עולה ודאי, שמטרת הכול היא הדביקות ואף הלימוד עצמו הוא כלי שרת לכך, מה שודאי לא מוסכם אצל שיטת המתנגדים כמו שראינו לעיל.

לסיכום: הויכוח בין החסידים ומתנגדים מהי ההגדרה של תורה לשמה והאם התורה היא בשביל הדביקות בבורא או ההיפך שהדביקות היא בשביל התורה. ויכוח זה נובע מהפרשנות השונה של שניהם בעניין הצמצום הקו והאין סוף.

סוף דבר

ראינו הבדלים רבים בהשקפה המחשבתית וגם בצד המעשי בין החסידים לבין המתנגדים. מחלוקת גדולה האם להישאר במצב המוגבל שנוצר מחמת הצמצום או לנסות להעפיל למצב השלם של האור האין סופי שהיה גלוי גם קודם הצמצום.

אפשר לראות זאת כמחלוקת גדולה וכשתי תנועות סותרות וחלוקות, עד כדי מלחמה הדדית והטלת נידויים וחרמות, אך אפשר מצד שני, לראות זאת כשתי תנועות בונות ומשלימות, שאחת נבנית על גבי חברתה ורק מחמת השוני בתפישה מקבלת כל שיטה את הגבול והמינון הנכון שלה.

עם חלוף השנים בהיסטוריה היהודית, התברר ששתי התנועות לא רק שלא הרסו זו את זו, אלא אדרבא, שמרו וחיזקו זו את זו והעשירו אחת את השנייה במה שחסר לחברתה.

תנועת החסידות הופיעה כאור חדש ומאיר בעולם, ועם כל הרצון להוביל את העולם לאור אין סוף שנמצא בכל מקום וללא גבול, מצד שני, ללא שמירה על קו האין סוף, והתמקדות ברוחניות הממוקדת והברורה, לא הייתה מצליחה תנועת החסידות לשמור על קיומה ויציבותה ומתוך כך, לכסוף למקום יותר גבוה.

ללא קו אין סוף אין סיכוי להגיע לאור אין סוף, ללא דביקות באידיאל הקרוב והברור, קשה לשאוף לאידיאל נשגב ורחב יותר, ללא מתנגדים אין חסידים.

הרב קוק מוסיף עניין נוסף, ששתי תנועות אלו משלימות זו את זו, גם מצד המצב של עם ישראל בזמן, בהיסטוריה ובדורות.

”לכתחילה בימי עזרא הייתה המגמה לקשר את ישראל הקודש והמקדש גם בצד התחתית... הגלות דלדלה את הכוחות הרגשיים והציוריים... ונשאר בשביל כך פנוי המקום של השלבים הרוחניים... ואין לנו שיוך רק התורה הזאת... יצאה הדייקנות של הטהרה מכלל החובה ונשארה קשורה בצפייה אידיאלית במושג של קדושה וחסידות ליחידים, עד שבאה החסידות האחרונה וחפצה לשתלה בהמון... כמוכן יש כאן גרעין בריא שצריך הגבלה ופיתוח. בייחוד ראוי הוא להתגדל ביחד עם תחיית האומה בארץ ישראל. להברות את כל האומה ואת שורש נשמתה בכל תכונת החיים שלה, שהטהרה הבשרית היא אחת מגבורותיה. וכל אלה הינם מכינים בסיס למעמד חי אורגני הכולל את התחייה כולה” (אורות עמוד פא פיסקה לה).

דהיינו לא רק שכל אחת בונה את חברתה על ידי שיוצרת לה את המקום הנכון שלה, וכמו שכותב ”יש כאן גרעין בריא שצריך הגבלה ופיתוח” אלא יש כאן השלמה גם מצד מציאותם של עם ישראל בהיסטוריה היהודית, שבזמן הגלות הדגש היה ”שאינו לנו שיוך רק התורה הזאת”, ואילו עם תחיית האומה בארץ ישראל ראוי לגדל את השאיפה לקדושה וטהרה בכל תחומי החיים הרוחניים ואף בחיים הבשריים למצוא קדושה וטהרה.

יהי רצון שאף לאחר הצמצום, נזכה לדביקות שלימה ומאירה, בקו אין סוף ובאור אין סוף.